

TAMPEREEN
AMMATTIKORKEAKOULU

TOIMINTAKYVYN KUVAAMISESTA TOIMIJUUTEEN

Tuen tarpeen ja voimavarojen kuvaaminen
kehitysvammaisten asumiskokeilussa

Sanna-Mari Valli

Opinnäytetyö
Marraskuu 2017
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi, ylempi amk
Tampereen ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi, ylempi amk

VALLI SANNA-MARI:

Toimintakyvyn kuvaamisesta toimijuuteen
Tuen tarpeen ja voimavarojen kuvaaminen kehitysvammaisten asumiskokeilussa

Opinnäytetyö 72 sivua, joista liitteitä 9 sivua
Marraskuu 2017

Opinnäytetyö tehtiin Helsingin kaupungin asumisyksikköön, jonka toiminta oli alkamassa opinnäytetyöprosessin aikana. Asumisyksiköstä oli varattu kaksi asuntoa asumiskokeilukäyttöön. Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, miten kehitysvammaisten asiakkaiden toimintakykyä pitäisi kuvata asumiskokeilun alussa sekä laatia asumiskokeilun käyttöön alkuhaastattelulomake, jonka avulla toimintakykyä voidaan kuvata. Lisäksi oli tarkoitus arvioida alkuhaastattelulomakkeen soveltuvuutta asumiskokeilun käyttöön ja tarvittaessa kehittää sitä vastaamaan tarvetta paremmin. Tarkoituksena oli myös selvittää, voiko asumiskokeilun avulla tukea asiakkaan toimijuutta. Opinnäytetyö oli laadullinen, työelämälähtöinen tutkimus. Aineisto kerättiin teemahaastatteluilla sekä sähköpostikyselyillä. Tulokset analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysimenetelmällä luokittelua, teemoittelua sekä ryhmittelyä käyttäen.

Opinnäytetyön tulokset osoittivat, että laadittu alkuhaastattelulomake oli vastaajien mielestä käytettävyydeltään hyvä, koska se oli yksilöllisesti sovellettavissa ja aihepiirit olivat selkeästi jaoteltu, mutta siinä oli vielä myös kehitettävää. Kokemukseen perustuvien kehittämisehdotusten pohjalta alkuhaastattelulomaketta muokattiin asumiskokeilun käyttöön sopivammaksi.

Alkuhaastattelulomakkeen avulla asiakkaan toimintakykyä tehtiin näkyväksi ja muodostettiin tavoitteet asumiskokeilujaksolle. Asumiskokeilun aikana työntekijät tekivät yhdessä asiakkaan kanssa asumiseen liittyviä toimintoja, kirjasivat ne mahdollisimman tarkasti sekä keskustelivat asiakkaan haaveista ja näkemyksistä hänen asumiseensa liittyen. Toimintakyvyn kuvaaminen ja arvioiminen eivät riitä toimijuuden tukemiseen, mutta asumiskokeilun aikana keskustelemalla, tavoitteita arvioimalla sekä huolellisella kirjaamisella, niin päivittäisraporttiin kuin asumiskokeilun loppuarvioonkin, asiakkaan toimijuuden tuntoa oli mahdollista tukea.

Asiasanat: kehitysvammaisuus, toimintakyky, asuminen, toimijuus

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Master's Degree Programme in Social Services

VALLI, SANNA-MARI:

From Describing the Ability to Function to Agency
Describing the Need for Support and Strengths of a People with Intellectual Disabilities
in a Housing Experiment

Master's thesis 72 pages, appendices 9 pages
November 2017

The study was made for a starting housing unit of the City of Helsinki for people with intellectual disabilities. The housing unit had two apartments for housing experiment.

The purpose of the study was to investigate how the ability to function of the people with intellectual disabilities should be described in the beginning of the housing experiment and to compose an audition form for describing the ability to function for the use of the housing experiment. The aim was also to explore if it was possible to support the agency of a person with intellectual disabilities through the housing experiment. The study was qualitative in nature and working life oriented. The data were collected through theme interviews and e-mail questionnaires. The data were analysed through qualitative content analysis.

The results reveal that the audition form was considered to be useful in the housing experiment because it was individually adaptable and the themes were clearly compartmentalized. The respondents also suggested improvements through which the audition form was made to fit the purpose better.

The results indicated that filling the audition form and describing the ability to function is not enough to support one's agency. By conversing during the housing experiment about the hopes and dreams of the inhabitant concerning future housing arrangements and by carefully documenting and evaluating the aims of the inhabitant, it is possible to support the sense of agency.

Key words: people with intellectual disabilities, ability to function, housing, agency,

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	TOIMINTAYMPÄRISTÖN KUVAUS.....	8
3	KEHITYSVAMMAISUUS JA ASUMINEN	11
	3.1 Kehitysvammaisuuden määritelmä.....	11
	3.2 Kehitysvammaisten henkilöiden asuminen	12
	3.2.1 Asumisen käsitteet	14
	3.2.2 Yksilöllinen asuminen.....	15
	3.2.3 Asumiskokeilu Rudolfin asuntoryhmässä.....	19
4	TOIMINTAKYKY JA SEN ARVIOIMINEN.....	22
	4.1 Yleistä toimintakyvystä	22
	4.2 Toimintakyky ja kehitysvammaisuus	23
	4.3 Toimintakyvyn kuvaamisen työvälineitä.....	25
	4.4 Toimintakyvyn arvioiminen asumispalveluissa.....	26
5	TOIMIJUUS.....	28
6	TÄMÄN TYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	32
7	OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITTEET	35
8	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN	36
	8.1 Laadullinen työelämälähtöinen tutkimus.....	36
	8.2 Opinnäytetyöprosessi.....	37
	8.3 Aineiston keruu.....	40
	8.4 Aineiston analyysi.....	41
9	TULOKSET	43
	9.1 Alkuhaastattelulomake.....	43
	9.2 Alkuhaastattelulomakkeen arviointia.....	48
	9.3 Kyselyn pohjalta muokattu alkuhaastattelulomake	51
10	POHDINTA.....	53
	10.1 Opinnäytetyön luotettavuus	56
	10.2 Opinnäytetyön eettisyys.....	58
	LÄHTEET.....	60
	LIITTEET	64
	Liite 1. Tuen tarpeen ja voimavarojen kartoitus asumiskokeilun alussa.....	64
	Liite 2. Tuen tarpeen ja voimavarojen kartoitus asumiskokeilun alussa, haastattelijan kappale	66
	Liite 3. Haastattelut.	68
	Liite 4. Kyselyn saatekirje ja kysymykset.....	69
	Liite 5.	71

1 JOHDANTO

Suomessa on arvioiden mukaan noin 35 – 40 000 kehitysvammaista. Valtioneuvosto teki tammikuussa 2010 periaatepäätöksen kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämisestä. (Ripatti 2011, 3) Periaatepäätös käynnisti ohjelman, jonka tavoitteena oli vuosina 2010 – 2015 vähentää laitospaikkoja nopeasti, hallitusti ja suunnitelmallisesti, tuottaa asuntoja sekä pitkäaikaisesta laitoshoidosta pois muuttaville kehitysvammaisille henkilöille että lapsuudenkodista pois muuttaville kehitysvammaisille aikuisille. Tarkoituksena oli tuottaa asumisratkaisuja, jotka vastaavat kehitysvammaisten henkilöiden tarpeita ja toiveita sekä tarjota yksilöllisiä palveluita ja tukea. Periaatepäätöksen lähtökohtana on, että asumisessa hyödynnetään tavallista asuntokantaa eli vammaiset henkilöt asuvat tavallisilla asuinalueilla, mikäli henkilöllä ei ole ryhmäasumista vaativaa tuen tai hoidon tarvetta. Asumisratkaisuja suunniteltaessa on otettava huomioon asuntojen pitkäaikainen tarve sekä tulevien asukkaiden valinta hyvissä ajoin. Asukkaiden avuntarpeiden tunnistaminen on tärkeää asumisratkaisujen sekä henkilökuntaresurssien suunnittelun kannalta. (Hynynen & Huhta 2011, 7–8)

Vuonna 2016 Helsingissä oli 2043 asiakasta, jotka käyttivät kehitysvammahuollon palveluita. Vuodesta 2015 asiakasmäärä kasvoi 1,7 %. Helsingin kaupungin kehitysvammahuollon (deflatoidut) nettokustannukset ovat 86,3 miljoonaa euroa. Vuodesta 2012 nettokustannukset ovat nousseet 15,5 %. (Lyly 2017, 45)

Kuusikko-työssä vertaillaan Suomen kuuden väkiluvultaan suurimman kaupungin yhdeksää eri palvelua, joista yksi on kehitysvammahuolto. Palvelukokonaisuuksien asiantuntijaryhmät, jotka koostuvat eri kaupunkien edustajista, tuottavat joka vuosi raportteja asiakasmääristä, suoritteista, henkilöstöstä ja kustannuksista. Raporttien tarkoitus on palvella kuntien päättäjiä ja olla yksi väline toiminnan ohjaamiseen. (Lyly 2017) Kehitysvammahuollon raportissa tarkastellaan kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain (519/1977) mukaisia palveluita. (Lyly 2017, 2) Kuusikko-kuntien kehitysvammahuollon kustannukset painottuvat asumispalveluihin sekä työ- ja päivätoimintaan. Vuonna 2016 Helsingissä asumispalvelujen osuus kehitysvammahuollon kokonaiskustannuksista oli 54 %. (Lyly 2017, 9)

Vuoden 2017 raportista (Taulukko 1) käy ilmi, että Helsingissä asumispalveluiden kustannukset asiakasta kohden ovat olleet huomattavasti suuremmat kuin esimerkiksi Tampereella, missä asumispalvelut tuotetaan Kuusikko-kunnista edullisimmin.

	Helsinki	Espoo	Vantaa	Turku	Tampere	Oulu
Asumispalvelujen nettokustannukset asiakasta kohti 2016	41888	40199	35817	34362	25403	34377

Taulukko 1. Kuusikko-kuntien kehitysvammahuollon asumispalvelujen nettokustannukset vuonna 2016. (Lyly 2017, 71)

Helsingissä on ryhdytty keventämään asumispalvelujen rakennetta, koska esimerkiksi viime vuosien Kuusikko-kuntien raporttien vertailuista on huomattavissa, että Helsingissä kehitysvammaisten asumispalveluja tuotetaan melko kalliisti. Tampereella on Kuusikko-kunnista eniten panostettu tuettuun asumiseen, jota on hankittu pääasiassa ostopalveluna, mutta kaupungissa järjestetään myös omaa tuettua asumista. Esimerkiksi vuonna 2015 eri asumispalvelujen käyttöpäivistä Tampereella tuetun asumisen prosenttiosuus oli 29,9, kun se Helsingissä oli vain 15,2. (Vartiainen 2016, 16) Lisäksi yksilöllisen asumisen järjestäminen on haastavampaa ryhmämuotoisessa asumisessa kuin esimerkiksi tuetussa asumisessa erilaisten palveluiden turvin.

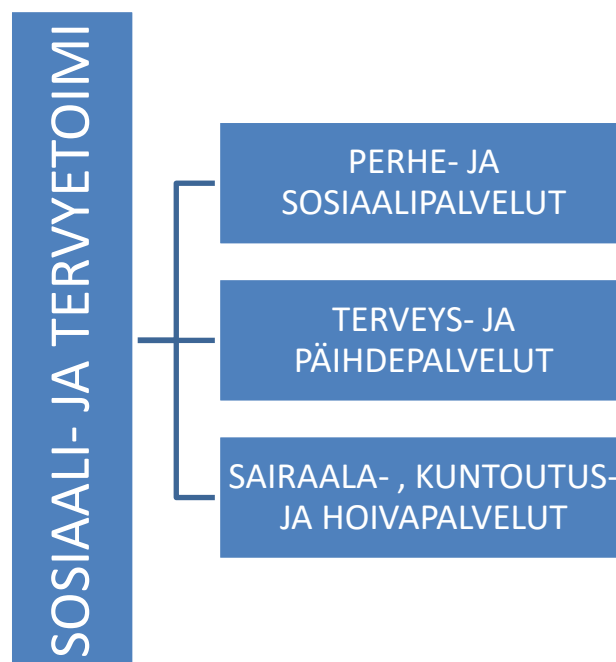
Helsingin kaupungin Vammaistyön Tulokortissa 2016 onkin kirjattu tavoitteeksi asumisen palvelurakenteen keventäminen ja tukiasumisen osuuden lisääntyminen eri asumismuotojen vertailussa. Tulokorttiin on myös kirjattu asukkaiden asumistarpeen arvioimisen siirtyminen kaupungin omaan hallintaan. Toimenpiteenä on kirjattu perustettavaksi kaksi asumisharjoittelupaikkaa Rudolfin asuntoryhmässä. Asumisharjoittelussa asiakkaille on tarkoitus tehdä alkuarvio, tavoitteet ja loppuarvio. Tavoitetasona on, että asumisharjoittelussa olevien asiakkaiden asumisen tarpeita on arvioitu luotettavalla tavalla. (Tulokortti 2016)

Tämä opinnäytetyö koskee Helsingin kaupungin kehitysvammaisten asiakkaiden asumiskokeilua. Koska asumiskokeilu on kaupungin kehitysvammahuollossa tällaisenaan uusi palvelumuoto, tarvitaan palvelun järjestämiseksi työvälineet toiminnan toteuttamiseksi. Opinnäytetyönäni suunnittelen työntekijöiden haastattelujen pohjalta

alkuhaastattelulomakkeen asumiskokeilun käyttöön ja arvioin sen toimivuutta kyseisessä tarkoituksessa ja toimintakyvyn kuvaamisessa. Opinnäytetyöni on siis osa Helsingin kaupungin strategisia tavoitteita, joiden toteutumisessa alkavalla asumiskokeilulla on oma roolinsa. Helsingin kaupungin tavoitteena on lisätä tuetun asumisen määrää kehitysvammahuollon asumispalveluissa sekä tuottaa itse palvelua, jonka avulla asiakkaiden asumisen tarvetta on mahdollista arvioida. Asumiskokeilussa on tarkoitus tuottaa luotettavaa tietoa asiakkaan asumisen taidoista ja alkuhaastattelu sekä siinä asetettavat tavoitteet ovat osa tämän tiedon tuottamisesta. Asumiskokeilusta vastaava ohjaaja laatii asumiskokeilujaksosta loppuarvion, jossa myös esitetään arvio tavoitteiden toteutumisesta sekä asiakkaan asumisen tuen tarpeista. Loppuarvio laaditaan alkuhaastattelun otsikoiden pohjalta. Asiakkaiden asumiskokeilujaksojen aikana tuotetun tiedon avulla asumisen sijoituksista vastaava SAS-ryhmä pystyy paremmin arvioimaan asiakkaan tulevaa asumismuotoa. Opinnäytetyön tavoitteena on tehdä asiakkaan tuen tarpeita ja toimintakykyä kuvaava alkuhaastattelulomake sekä arvioida sen soveltuvuutta asumiskokeilun käyttöön.

2 TOIMINTAYMPÄRISTÖN KUVAUS

Helsingin sosiaali- ja terveystoimisto aloitti toimintansa 1.1.2013. Sosiaaliviraston ja terveystoimiston yhdistymisestä muodostui kaupungin suurin virasto. Sosiaali- ja terveystoimistossa työskenteli noin 15 000 henkilöä ja talousarvio oli 2,1 miljardia euroa. (Helsingin sosiaali- ja terveystoimiston strategiasuunnitelma vuosille 2014-2016, 3) Helsingissä suoritettiin mittava organisaatiouudistus 1.6.2017, jolloin virastoaike jäi historiaan ja kaupunkiin muodostettiin pormestarijohtoinen organisaatio, joka jakautuu neljään toimialaan. Toimialat puolestaan jakaantuvat pienempiin palvelukokonaisuuksiin. Helsingin toimialat ovat kasvatuksen ja koulutuksen toimiala, kaupunkiympäristön toimiala, kulttuurin ja vapaa-ajan toimiala sekä sosiaali- ja terveystoimiala. Sosiaali- ja terveystoimiala jakaantuu kolmeen palvelukokonaisuuteen (Kuva 1), jotka ovat perhe- ja sosiaalipalvelut, terveys- ja päihdepalvelut sekä sairaala-, kuntoutus- ja hoivapalvelut. (Helsingin kaupunki 2017: Toimialat)

Kuva 1. Sosiaali- ja terveystoimen palvelukokonaisuudet.

Sosiaali- ja terveystoimen tehtävä on hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden tuottaminen helsinkiläisille. Sosiaali- ja terveystoimessa työskentelee noin 15000 ammattilaista ja kaupunki käyttää sosiaali- ja terveystoimien järjestämiseen noin 2,1 miljardia euroa vuodessa. Organisaatiouudistuksessa Helsinki siirtyi pormestarihallinnon malliin. Sosiaali- ja terveystoimialasta vastaava apulaispormestari valittiin vuonna 2017 Sanna

Vesikansa. Apulaispormestari on sosiaali- ja terveyslautakunnan puheenjohtaja sekä kaupunginhallituksen jäsen. (Helsingin kaupunki 2017: Toimialan esittely)

Palvelukokonaisuuksista perhe- ja sosiaalipalvelut pitää sisällään lapsiperheille tarkoitettut sosiaali- ja terveyspalvelut, koulu- ja opiskeluterveydenhuollon sekä koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten terveysneuvonnan. Perhe- ja sosiaalipalveluissa tarjotaan myös vammaispalveluja sekä aikuissosiaalityön palveluja, myönnetään toimeentulotukea, huolehditaan talous- ja velkaneuvonnasta, työllistymisen tuesta, kuntouttavasta työtoiminnasta sekä maahanmuuttajapalveluista. (Helsingin kaupunki 2017: Toimialan esittely)

Sosiaali- ja terveystoimi järjestää kehitysvammalain mukaista asumispalvelua ryhmäkoteissa, asuntoryhmissä sekä tukiasunnoissa. Tukea ja apua järjestetään joko ympärivuorokautisesti tai osavuorokautisesti, asiakkaan tarpeen mukaan. (Helsingin kaupunki 2017: Asuminen) Helsingin kaupungilla on noin 30 omaa ryhmäkotia, minkä lisäksi asumispalvelua ostetaan yksityisiltä palveluntuottajilta. Osa ryhmäkoteista tarjoaa niin sanottua autettua asumista, mikä tarkoittaa sitä, että henkilökunta on paikalla ympäri vuorokauden. Osassa ryhmäkoteista henkilökunta ei ole paikalla yöaikaan ja tällaista asumismuotoa kutsutaan ohjatuksi asumiseksi. Ohjatun asumisen yksiköissä henkilökunta on paikalla yleensä aamusta iltaan. (Helsingin kaupunki: Kehitysvammaisten autettu, ohjattu ja tuettu asuminen) Osassa ryhmäkoteista on myös paikkoja lyhytaikaishoitoa varten, esimerkiksi omaishoitajien vapaiden tai harkinnanvaraisen lyhytaikaishoidon järjestämiseksi. Asuntoryhmissä asutaan omissa asunnoissa ja henkilökunta auttaa asiakkaita tarpeen mukaan, joko ympärivuorokautisesti tai osavuorokautisesti. Tukiasunnoissa asuu suhteellisen itsenäisesti pärjääviä täysi-ikäisiä henkilöitä, joille järjestetään asumisen tukipalveluita tarpeen mukaan, esimerkiksi tukiasuntotyöntekijän tai sosiaaliohjauksen avulla. Myös muita palveluita, kuten kotihoito, siivouspalvelu ja henkilökohtainen apu, voidaan hyödyntää. Osaan tukiasunnoista asumisen tukipalveluita järjestetään ryhmäkoteista. (Helsingin kaupunki, Kehitysvammaisten autettu...)

Rudolfin asuntoryhmä sijaitsee Helsingin Laajasalossa. Asuntoja on 13 ja ne sijaitsevat samoissa tiloissa Rudolfin palvelukeskuksen kanssa. Rudolfin asuntoryhmässä ohjaaja tukee asukkaita kaikissa asumiseen ja arjen sujuvuuteen liittyvissä asioissa asukkaan omassa kodissa, yksilöllisesti räätälöidysti. Ohjaajat ovat paikalla aamusta iltaan ja

yöaikaan on mahdollista saada ohjausta puhelimitse tai tarvittaessa virtuaalisesti tabletin avulla. Rudolfin asuntoryhmässä on tavoitteena tukea asukkaita löytämään oman näköisensä tapa olla ja elää omassa kodissaan. (Helsingin kaupunki 2017: Rudolfin asuntoryhmä) Ensimmäiset asukkaat muuttivat Rudolfin asuntoryhmään keväällä 2016.

3 KEHITYSVAMMAISUUS JA ASUMINEN

3.1 Kehitysvammaisuuden määritelmä

Kehitysvammaisuus tarkoittaa vaikeutta ymmärtää ja oppia uusia asioita. Kehitysvammaisten erityishuoltolain (23.6.1977/519) mukaan kehitysvammainen on henkilö, jonka ”kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi”. Perinteisesti kehitysvammaisuutta on lähestytty lääketieteellisestä näkökulmasta. WHO:n tautiluokitus ICD-10:n (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems) mukaan älyllisellä kehitysvammaisuudella tarkoitetaan tilaa, jossa henkisen suorituskyvyn kehitys on estynyt tai on epätäydellinen. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 16)

AAIDD:n (The American Association on Intellectual and developmental Disabilities) määritelmä on perustaltaan toiminnallinen. Sen mukaan kehitysvammaisuuden määrittelyssä ratkaisevat tekijät ovat edellytykset (kyvyt), ympäristö ja toimintakyky. Älyllinen kehitysvammaisuus on vammaisuutta ainoastaan älyllisten ja adaptiivisten taitojen ja ympäristön vaatimusten välisen vuoropuhelun tuloksena. AAIDD:n määritelmän mukaan kehitysvammaisuus tarkoittaa huomattavaa rajoitusta tämänhetkisessä toimintakyvyssä. Ominaista tilalle on merkittävästi keskimääräistä heikompi älyllinen suorituskyky. Samanaikaisesti siihen liittyy rajoituksia vähintään kahdessa seuraavista adaptiivisten taitojen osa-alueista: kommunikaatio, itsestä huolehtiminen, kotona asuminen, sosiaaliset taidot, yhteisössä toimiminen, itsehallinta, terveys ja turvallisuus, oppimiskyky, vapaa-aika ja työ. Lisäksi kehitysvammaisuus ilmenee ennen 18 vuoden ikää. (Kaski et al 2012, 16–17)

Sosiaalinen näkökulma tuo esiin kehitysvammaisuuden yhteisön suhteena yksilöön. Vammaispolitiikalla pyritään vaikuttamaan tähän suhteeseen. Kehitysvammaisuuden sosiaalisella näkökulmalla tarkoitetaan sitä, että henkilön ominaisuudesta tulee vammaisuutta yhteiskunnan asenteiden tai sen luomien esteiden kautta. Sosiaalisessa näkökulmassa hyväksytään lääketieteellinen näkemys vammasta, mutta sen mukaan vamman aiheuttama haitta ei aiheudu itse vammasta vaan ympäristöstä ja yhteiskunnasta. Vamman aiheuttamia haittoja voidaankin vähentää mm. tuella ja erilaisilla apuvälineillä. (Mitä kehitysvammaisuus on?)

3.2 Kehitysvammaisten henkilöiden asuminen

Asumispalveluiden järjestämisestä säädetään sosiaalihuoltolain 21 § :ssä. Sosiaalihuoltolain mukaan asumispalveluja tulee järjestää henkilöille, jotka erityisestä syystä tarvitsevat apua tai tukea asumisessa tai asumisensa järjestämisessä (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014). Sosiaalihuoltolain mukaista asumispalvelua ovat tuettu asuminen, palveluasuminen sekä tehostettu palveluasuminen. Tuettua asumista sosiaalihuoltolain perusteella järjestetään henkilölle, joka tarvitsee tukea itsenäisessä asumisessa tai siihen siirtymisessä. Tuettu asuminen voi tarkoittaa asumisen tukemista esimerkiksi sosiaaliohjauksella. Sosiaalihuoltolain mukaista palveluasumista järjestetään henkilöille, jotka tarvitsevat asunnon sekä hoitoa ja huolenpitoa. Tehostettua palveluasumista sosiaalihuoltolain mukaan järjestetään henkilöille, joiden hoidon ja huolenpidon tarve on ympärivuorokautista. Palveluasuminen pitää sisällään sekä asunnossa järjestettävät palvelut että asunnon. Palveluita ovat asiakkaan tarpeen mukainen hoito- ja huolenpito sekä esimerkiksi ateria- ja vaatehuoltopalvelut ja toimintakykyä edistävä ja ylläpitävä toiminta. (Vammaispalvelujen käsikirja 2017: Asuminen)

Vaikeavammaisten henkilöiden asumispalveluiden järjestämisestä säädetään vammaispalvelulaisissa sekä kehitysvammalaisissa. Nämä erityislait ovat toissijaisia sosiaalihuoltolakiin nähden, mikä tarkoittaa sitä, että kyseisiä lakeja sovelletaan vain siinä tapauksessa, että henkilö ei saa ensisijaisen lain perusteella riittäviä ja soveltuvia palveluita. Näistä vammaispalvelulaki on ensisijainen kehitysvammalakiin nähden. Erityislaeissa säädetty palvelut ovat pääsääntöisesti maksuttomia asiakkaalle. Henkilöä pidetään palveluasumisen suhteen vaikeavammaisena, mikäli hän tarvitsee vammansa tai sairautensa vuoksi toisen henkilön apua suoriutuakseen päivittäisistä toiminnoistaan jatkuvaluonteisesti, vuorokauden eri aikoina tai muuten erityisen paljon. (Vammaispalvelujen käsikirja 2017: Asuminen)

Kehitysvammaisten ihmisten asumiseen liittyvät tarpeet ja vaatimukset ovat yksilöllisiä. Kehitysvammaisuus rajoittaa osaa ihmisen toiminnoista ja kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevatkin usein laadultaan ja intensiteetiltään vaihtelevaa yksilöllistä tukea sekä erilaisia palveluita asumiseensa. Tuen tarve voi olla esimerkiksi jokapäiväisiin tarpeisiin liittyvää (pukeutuminen, henkilökohtainen hygienia, ruuanlaitto, siivous, opiskelu tai

työssä käynti ja vapaa-aika) tai vammasta johtuviin erityistarpeisiin liittyvää (kommunikaatio, valintojen ja päätösten tekeminen, ymmärtämisen tukeminen, sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen). Kehitysvamman lisäksi henkilöllä voi olla esimerkiksi mielenterveysongelmia, dementia tai päihdeongelma, mikä lisää tuen ja palveluiden tarvetta. Kehitysvammaisuuteen voi liittyä myös muita liitännäisvammoja tai erilaisia oireyhtymiä, jotka vaikuttavat henkilön toimintakykyyn. Näistä merkittävimpiä ovat esimerkiksi CP-vamma, epilepsia sekä puhe- ja aistivammat. (Sievänen & Sievänen 2014, 8)

Asumispalveluita järjestetään sosiaalihuoltolain, vammaispalvelulain sekä kehitysvammalain perusteella. Mikäli useampi laki tulee kyseeseen, valitaan se, joka on parhaiten asiakkaan edun mukainen. Käytännössä kehitysvammaisten asumispalvelut järjestetään useimmiten vammaispalvelulain tai kehitysvammalain perusteella, koska silloin asumisen tukipalvelut ovat asiakkaalle maksuttomia. (Vammaispalvelujen käsikirja 2017: Asuminen)

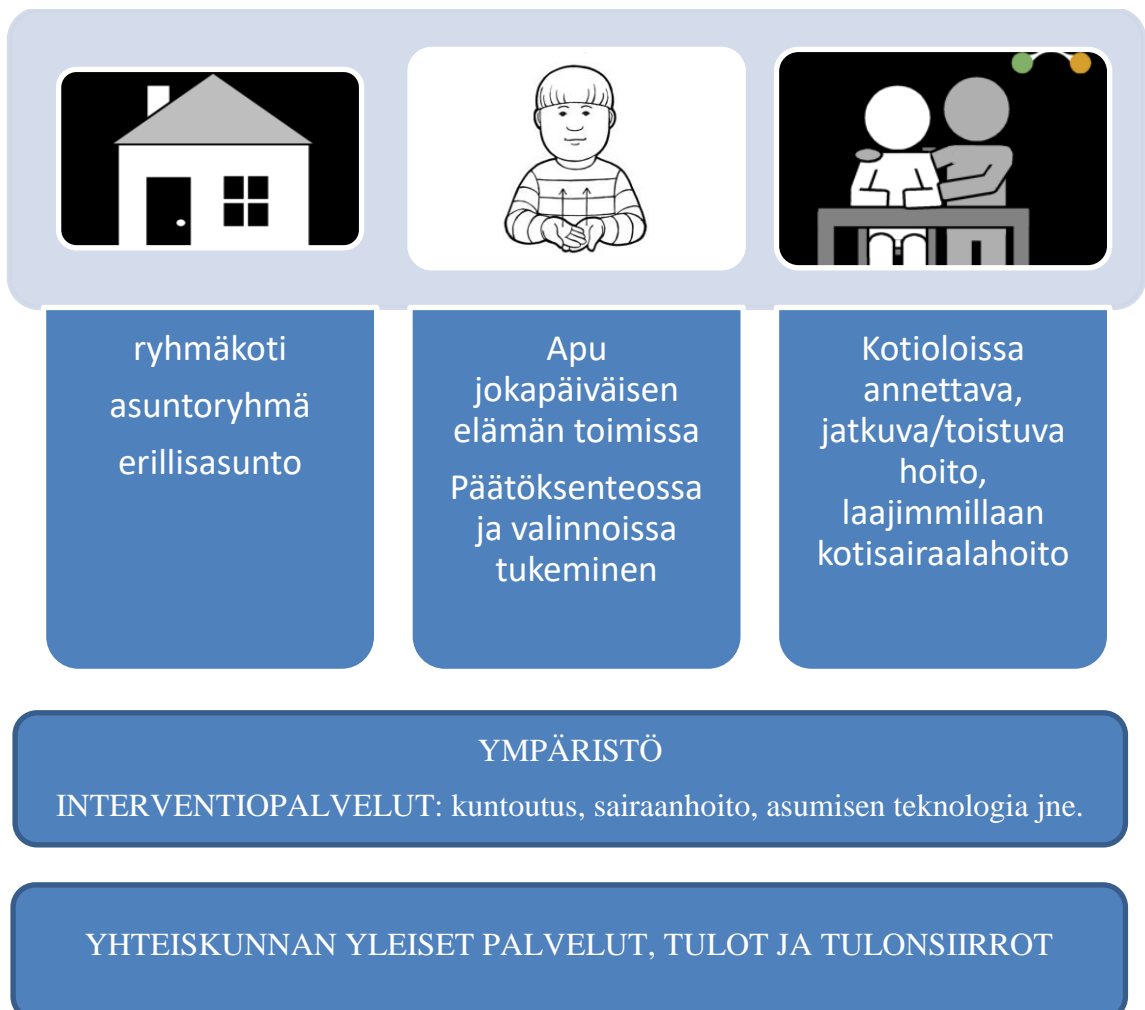
Erityishuoltona järjestettävä asuminen jaetaan usein autettuun, ohjattuun ja tuettuun asumiseen. Autetussa asumisessa henkilökunta on paikalla ympäri vuorokauden, ohjatussa asumisessa osan vuorokaudesta (ei yöaikaan) ja tuetussa asumisessa tukea on saatavilla tarvittaessa. Jako on vanhanaikainen, sillä tuen ja avun tarve vaihtelee ja asumisratkaisujen pitäisi soveltua vaihteleviin elämäntilanteisiin. Erilaisia asumisen vaihtoehtoja on mm. asuminen yksin omassa asunnossa joko itsenäisesti tai esimerkiksi henkilökohtaisen avun turvin, ryhmäasuminen asumisyksiköissä ja perhehoito. (Asumisen vaihtoehtoja 2015)

Valtioneuvosto teki 21.1.2010 periaatepäätöksen ohjelmasta kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palveluiden järjestämiseksi. Periaatepäätös käynnisti KEHAS- ohjelman eli Kehitysvammaisten asumisen ohjelman toteuttamisen. Vuonna 2012 valtio-neuvosto hyväksyi toisen periaatepäätöksen, jonka mukaan kehitysvammaisella henkilöllä on oikeus asua samoin kuin muutkin kuntalaiset. Lisäksi heillä on oikeus saada tarvitsemansa palvelut. (Mietola, Teittinen & Vesala 2013, 3) KEHAS-ohjelman aikana, vuosina 2010–2015, oli tarkoitus tuottaa yhteensä 3600 asuntoa kehitysvammaisille henkilöille. Ohjelman tavoitteena on laitoshoidon asteittainen lakkauttaminen ja asumisen tueksi tarkoitettujen palveluiden kehittäminen. Tavoitteena on tuottaa asuntoja sekä pitkä-aikaisesta laitoshoidosta että lapsuuden kodista

pois muuttavien kehitysvammaisten tarpeisiin. Päämääränä on, että kukaan ei asu laitoksissa vuoden 2020 jälkeen. Tämä päämäärä edellyttää, että kunnissa on laitoshoidon korvaavia palveluita. Keskeistä ohjelmassa on myös lisätä tietoisuutta vammaisten henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksista. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012, 9–15)

3.2.1 Asumisen käsitteet

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksessä Pitkäaikaisesta laitosasumisesta kohti yksilöllisempiä asumisratkaisuja (Niemelä & Brandt 2008) esitetään, että kehitysvammaisten asumisen käsitteistöä olisi syytä uudistaa. Selvityksen mukaan asunnon ja palveluiden käsitteleminen eriytymättömänä kokonaisuutena ei ole nykypäivänä toimivaa. Erityisesti yksilöllisen asumisen tavoittelemisen jää jäykän käsitteistön jalkoihin. Kehitysvammaisten asumisessa olisi syytä erotella asuminen ja asumiseen tarvittavat palvelut. Selvityksessä on käsitelty asumista kolmen käsitteen kautta, jotka näkyvät kuvassa 2. (Niemelä & Brandt 2008, 47–48)

Kuva 2. Asumisen käsiterakennelma (mukaiillen Niemelä & Brandt 2008)

Asunto käsittää vähintään makuuhuoneen, saniteetitilat sekä keittiömahdollisuuden. Asunnossa tulee olla myös tarvittavat säilytystilat. Asunto voi sijaita ryhmäkodissa, jolloin henkilökohtaiset asumistilat yleensä sisältävät huoneen ja saniteetitilat, asuntoryhmässä tai se voi olla erillisasunto esimerkiksi normaalissa asuntokannassa. Henkilökohtaisten asuintilojen yhteyteen voi liittyä myös yhteis- ja palvelukäytössä olevat tilat. Yhteistilat ovat vain asukkaiden, heidän avustajiensa sekä esimerkiksi omaisten tai muiden vierailijoiden käytössä. Tällaisia tiloja voi olla esimerkiksi ruokailu- ja oleskelutilat. Palvelutilat ovat esimerkiksi henkilökunnan käyttöön varattuja tiloja, joita ei lasketa asumisen piiriin. (Niemelä & Brandt 2008, 48)

Henkilökohtainen apu käsittää kaikki elämän osa-alueet. Asumiseen liittyvä henkilökohtainen apu ja tuki käsittää seuraaviin osa-alueisiin tarvittavan avun:

- asumiseen ja kotitöiden hoitamiseen sekä asioimiseen tarvittavan avun
- vaatetukseen, ruokailuun, hygieniaan sekä terveyden hoitamiseen liittyvän avustamisen
- henkilön omien valintojen ja päätösten tekemiseen tarvittavan tuen

Avun ja tuen tarpeen määrittäminen on olennaista kehitysvammaisen henkilön kannalta, sillä palvelut tulisi järjestää heidän tarpeidensa pohjalta. Henkilökohtainen apu ja tuki – käsitteellä viitataan myös uudenlaiseen näkökulmaan kehitysvammaisten henkilöiden asumisen ja muun elämän järjestämisessä. Itsemääräämisoikeus, omat valinnat, osallistuminen sekä arjen sujuminen ovat lähtökohtina asumisen ja palveluiden suunnittelussa. (Niemelä & Brandt 2008, 48–49)

3.2.2 Yksilöllinen asuminen

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on asiakkaalle laadittava palvelusuunnitelma. Palvelusuunnitelman laatimisesta säädetään Sosiaalihuollon asiakaslain 7 § :ssä. Sen mukaan palvelusuunnitelma on laadittava, mikäli kyseessä ei ole tilapäinen ohjaus tai neuvonta. Sosiaalihuoltolain 39 § velvoittaa tekemään asiakkaalle palvelutarpeen arvioinnista asiakassuunnitelman. Vammaispalvelulain 3a§ puolestaan velvoittaa tekemään palvelusuunnitelman vammaisen henkilön tarvitsemien palvelujen ja tukitoimien selvittämiseksi. Kehitysvammalain perusteella kaikille erityishuollon tarpeessa oleville henkilöille on laadittava erityishuolto-ohjelma. Palvelusuunnitelma on laadittava yhteistyössä asiakkaan kanssa ja asiakkaalla on oikeus siitä kieltäytyä. (Vammaispalvelujen käsikirja 2017: Asiakassuunnitelma ja palvelusuunnitelma)

Yksilöllinen palvelusuunnitelma tehdään yhteistyössä asiakkaan ja mahdollisesti hänen läheistensä kanssa. Vastuu palvelusuunnitelman laatimisesta on asiakkaan kotikunnalla. Palvelusuunnitelmaan kirjataan kaikki ne palvelut ja tukitoimet, joiden avulla henkilö suoriutuu jokapäiväisestä elämästään. (Vammaispalvelujen käsikirja 2017: Palvelusuunnitelma)

Useat sosiaalihuollon toteuttamista määrittelevät lait siis velvoittavat kunnan sosiaalitoimea tekemään asiakas- ja palvelusuunnitelman. Näistä suunnitelmissa on paljon tietoa henkilön tarvitsemista palveluista ja tuesta. Suunnitelmista löytyy siis paljon tietoa myös asumisen järjestämiseksi ja myös siitä, koska esimerkiksi lapsuudenkodista pois muuttaminen on ajankohtaista. Yksilöllisillä palvelusuunnitelmilla ja palvelusuunnittelulla voidaan varmistaa kehitysvammaisten henkilön tuen tarpeen huomioiminen asumisen suunnittelussa. (Niemelä & Brandt 2008, 55–56)

Kehitysvamma-alan neuvottelukunta on laatinut vuosiksi 2010-2017 laatusuosituksen yksilöllisestä tuesta. Laatusuosituksen lähtökohtana on yksilöllisen asumisen mahdollistaminen normaalissa asuntokannassa niin, että kehitysvammaisen henkilö voi itse valita asuntonsa ja sen, kenen kanssa asuu. Laatukriteerien mukaan palvelujen järjestämisen ja tuottamisen lähtökohtana tulee olla henkilön yksilölliset tarpeet. Järjestetyn tuen ja palveluiden tulee mahdollistaa henkilölle oman näköisen elämä. (Yksilöllisen tuen laatukriteerit 2011)

Yksilöllisen tuen laatukriteerien mukaan yksilöllinen tuki on yksilöllisesti suunniteltu, toteutettu ja hinnoiteltu. Yksilöllinen tuki on tarpeen mukaista, joustavaa ja henkilön itsensä valitsemaa ja se perustuu käyttäjälähtöiseen tuen tarpeen arviointiin. Yksilöllinen tuki ei perustu diagnoosiin ja se mahdollistaa kehittymisen ja oppimisen. (Yksilöllisen tuen laatukriteerit 2011)

Kriteeristö sisältää kuusi eri osa-aluetta, jotka ovat esitetty kuvassa 3.

Kuva 3. Yksilöllisen tuen kriteeristö. (Yksilöllisen tuen laatukriteerit 2011)

Yksilöllisillä palveluilla tarkoitetaan sitä, että henkilö voi valita missä asuu ja kenen kanssa. Henkilö osallistuu omien palveluidensa ja tukensa suunnitteluun ja päätöksentekoon. Näitä ovat esimerkiksi palvelusuunnitelman laatiminen, avun ja tuen tarpeen arvioiminen, avustajien hankkiminen ja avustustuntien suunnittelu ja vuokrasopimuksen tekeminen. Henkilöllä on oikeus saada tietoa eri palveluista ja niiden sisällöistä sekä saada muuttovalmennusta ennen ja jälkeen muuton. Palvelut tukevat asiakkaalle tärkeiden asioiden toteuttamista eikä henkilön päivittäiset toimet muodostu henkilökunnan työvuorojen mukaan vaan tämän omien elämänvalintojen kautta. Palvelun järjestämisen tai tuottamisen kannalta on huomioitava, että yksilöllinen tuki kattaa muutakin kuin välttämättömimmät toimet ja toiminnan kodin sisällä. Henkilön tulee saada apua asioimiseen, vapaa-aikaan, ulkoiluun, sosiaalisten suhteiden hoitamiseen sekä yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Valtakunnallisella tasolla lait ja ohjeet takaavat ihmisten yhdenmukaisen kohtelun, yhteisillä laatukriteereillä valvotaan palveluja ja asunnot sekä palvelut erotetaan toisistaan. (Yksilöllisen tuen laatukriteerit 2011, 6–9)

Tuettu päätöksenteko tarkoittaa kriteeristössä sitä, että henkilö saa tietoa eri palveluista ja niiden sisällöistä ymmärrettävällä tavalla, voi tehdä valintoja eri vaihtoehtoista ja saa tukea valintojen seurausten ja mahdollisten riskien ymmärtämiseen ja vastuun ottamiseen asioistaan. Henkilöllä on mahdollisuus käyttää apunaan päätöksen teossa läheisiään,

edustajaa tai puolueetonta tukihenkilöä ja hän saa valita palveluntuottajista sopivimman. Palvelunjärjestäjän tai –tuottajan kannalta palveluprosessien tulee olla kehitetty siten, että ne tukevat henkilön osallistumista suunnitteluun, toteutukseen, kehittämiseen ja arviointiin omien voimavarojensa mukaisesti. Organisaatiokulttuuri tukee asiakkaan kanssa tehtävää yhteistyötä. Valtakunnallisella tasolla lainsäädännöllä taataan asiakkaan kuuleminen ja huolehditaan siitä, että koulutusjärjestelmä tuottaa ammattitaitoisia työntekijöitä, jotka pystyvät huomioimaan yksilöllisen tuen tarpeet. (Yksilöllisen tuen laatukriteerit 2011, 10–12)

Kunnioittavalla kohtelulla tarkoitetaan sitä, että henkilön itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan ja hän saa tarvitsemansa tuen ja palvelut, mikäli hän ei kykene kantamaan vastuuta tekemistään valinnoista ja päätöksistä. Häntä kuunnellaan ja hän saa apua terveytensä ja turvallisuutensa säilyttämiseksi. Yksityisyys turvataan. Palveluntuottajien tulee kunnioittaa itsemääräämisoikeutta ja mikäli henkilöä joudutaan rajoittamaan, huolehditaan siitä, että perustellaan ja raportoidaan toimenpiteet asianmukaisella tavalla. Valtakunnallisella tasolla huolehditaan, että eettiset kriteerit on määritelty valtakunnallisesti ja niiden toteutumista valvotaan. (Yksilöllisen tuen laatukriteerit 2011, 13–15)

Lainmukaiset palvelut ehkäisevät ja poistavat vammaisuudesta aiheutuvia haittoja ja vastaavat henkilön avun tarvetta. Palveluiden järjestämisessä huolehdittava, että palvelut järjestetään lakien mukaisesti, kuten on säädetty esimerkiksi perustuslaissa, sosiaalihuollon asiakaslaissa ja vammaispalvelulaissa. Ihmisoikeuksien turvaaminen toteutuu, kun henkilöä kohdellaan YK:n vammaisten henkilöiden koskevan yleissopimuksen velvoittamalla tavalla. Palveluntuottajien ja –järjestäjien on huolehdittava, että työntekijät tuntevat yleissopimuksen sisällön ja osaavat toimia sen mukaisesti. Osallisuus yhteiskunnassa ja lähiyhteisössä toteutuu, kun henkilö käyttää yleisiä palveluita, hoitaa itse asiointinsa ja saa siihen tarvittaessa apua sekä hoitaa sosiaalisia suhteitaan. Palvelujen järjestämisen tasolla osallisuus turvataan esteettömyydellä, asuntojen sijainnilla sekä riittävällä määrällä palveluja sekä henkilökuntaa. (Yksilöllisen tuen laatukriteerit 2011, 17–25)

3.2.3 Asumiskokeilu Rudolfin asuntoryhmässä

Asumisharjoittelulla voidaan lisätä henkilön valmiuksia itsenäiseen asumiseen ja sen aikana opetellaan asumisessa tarvittavia tietoja ja taitoja. Harjoittelun sisältö lähtee harjoittelijan yksilöllisistä kyvyistä ja tarpeista. (Lampinen 2007, 174) Asumisharjoittelussa on tavoitteena harjoitella konkreettisia arkielämän taitoja. Asumisharjoittelun aikana on tarkoitus lisätä itsenäisessä asumisessa tarvittavia tietoja, taitoja sekä valmiuksia ja opetella esimerkiksi aterioiden suunnittelua ja valmistamista, ruokaostosten tekemistä, siivousta, rahankäyttöä sekä vaatehuoltoa. Tärkeää on myös harjoitella vastuun ottamista omasta elämästä sekä päätöksentekoa. Tällä tarkoitetaan omien tarpeiden ja toiveiden määrittelyä, valintojen tekemistä sekä omien, todellisten mahdollisuuksien kartoittamista. (Kakko 1994, Lampisen 2007, 179 mukaan)

Kehitysvammaisten asumiskokeilu alkoi Rudolfin asuntoryhmässä syyskuussa 2016. Asumiskokeiluun varattiin kaksi yksiotä, jotka sijaitsevat palvelutalon yhteydessä. Asumiskokeilussa asiakas harjoittelee asumisen taitoja ohjatusti. Asumiskokeilun kesto on kahdesta kuuteen viikkoa. Asumiskokeilun tavoitteina on asiakkaan voimavarojen ja realististen asumisen taitojen selvittäminen ja sitä kautta asiakkaalle mahdollisesti sopivan asumismuodon selvittäminen. Asumiskokeilusta tehdään asiakkaalle päätös vammaispalvelulain nojalla ja sen perusteella asiakkaalta ei peritä vuokraa asumiskokeiluasunnosta. Asiakkaalla tulee olla paikka, johon palata asumiskokeilun jälkeen eli asumiskokeiluun ei voi jäädä jonottamaan pysyvää asumispaikkaa. Asiakkaat hakeutuvat asumiskokeiluun oman sosiaalityöntekijän kautta SAS-lomakkeella ja päätöksen asumiskokeilusta tekee SAS-ryhmä. Asunnot ovat täysin varusteltuja (kuvat 4 ja 5), joten asumiskokeiluun saapuvan asiakkaan tarvitsee ottaa mukaansa vain henkilökohtaiset tavaransa, kuten lääkkeet, vaatteet ja hygieniatarvikkeet sekä riittävästi rahaa ruokaostosten tekemiseksi. (Helsingin kaupunki: Kehitysvammaisten asumiskokeilu)

Kuva 4. Asumiskokeiluasunto on kalustettu ja täysin varusteltu.

Kuva 5. Asumiskokeiluasunnon keittokomero.

Ennen asumiskokeilun alkua järjestetään alkuhaastattelu, johon osallistuvat asiakas, hänet hyvin tunteva läheinen tai ryhmäkodin ohjaaja sekä asumiskokeilusta vastaava ohjaaja. Alkuhaastattelun tarkoituksena on keskustella tulevan asumisjakson tavoitteista ja asiakkaan voimavaroista. Alkuhaastattelun aikana hahmotellaan myös alustavasti tulevan asumiskokeilujakson tukikäyntiohjelmaa. On tärkeää, että alkuhaastattelussa saadaan riittävästi tietoa asiakkaan avun ja tuen tarpeista, voimavaroista, taidoista sekä päivä- ja viikko-ohjelmasta, jotta asumiskokeilujakso voidaan suunnitella niin, että asiakas saa riittävästi apua ja tukea ja pystyy huolehtimaan normaalista arjestaan, esim. koulussa tai työssä/työtoiminnassa käyminen. Myös ohjaajien työn suunnittelun kannalta on tärkeä tietää, kuinka paljon tukea asiakas tarvitsee. Asumiskokeilun loppuvaiheessa tai sen päätyttyä järjestetään loppukeskustelu, jossa tarkastellaan sitä, miten kokeilujakso on sujunut asetettuihin tavoitteisiin nähden. Loppukeskusteluun osallistuu asiakkaan ja ohjaajan lisäksi asiakkaan läheinen ja tarvittaessa sosiaalityöntekijä. Asumiskokeilusta vastaava ohjaaja kirjoittaa jaksosta yhteenvedon. (Helsingin kaupunki: Kehitysvammaisten asumiskokeilu)

Rudolfin asuntoryhmä on vuonna 2017 toistaiseksi ainoa yksikkö, jossa Helsingin kaupunki järjestää kehitysvammaisten asumiskokeilua.

4 TOIMINTAKYKY JA SEN ARVIOIMINEN

4.1 Yleistä toimintakyvystä

Maailman terveysjärjestö WHO julkisti vuonna 2001 Kansainvälisen toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälisen luokituksen eli ICF:n (International Classification of Functioning, Disability and Health). Sen mukaan toimintakyky on laaja yläkäsite ja sillä tarkoitetaan kaikkia kehon toimintoja, yksilötason toimintaa ja osallisena oloa omassa tilanteessa. (Kaski, Manninen & Pihko 2012, 15) Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen määritelmän mukaan toimintakyvyllä tarkoitetaan ihmisen fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia edellytyksiä selviytyä hänelle itselleen merkityksellisistä arkipäivän toiminnoista, siinä ympäristössä missä hän elää. Arkipäivän toimintoja ovat esimerkiksi työ, opiskelu, vapaa-aika, harrastukset ja itsestä sekä toisista huolehtiminen. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016: Toimintakyky)

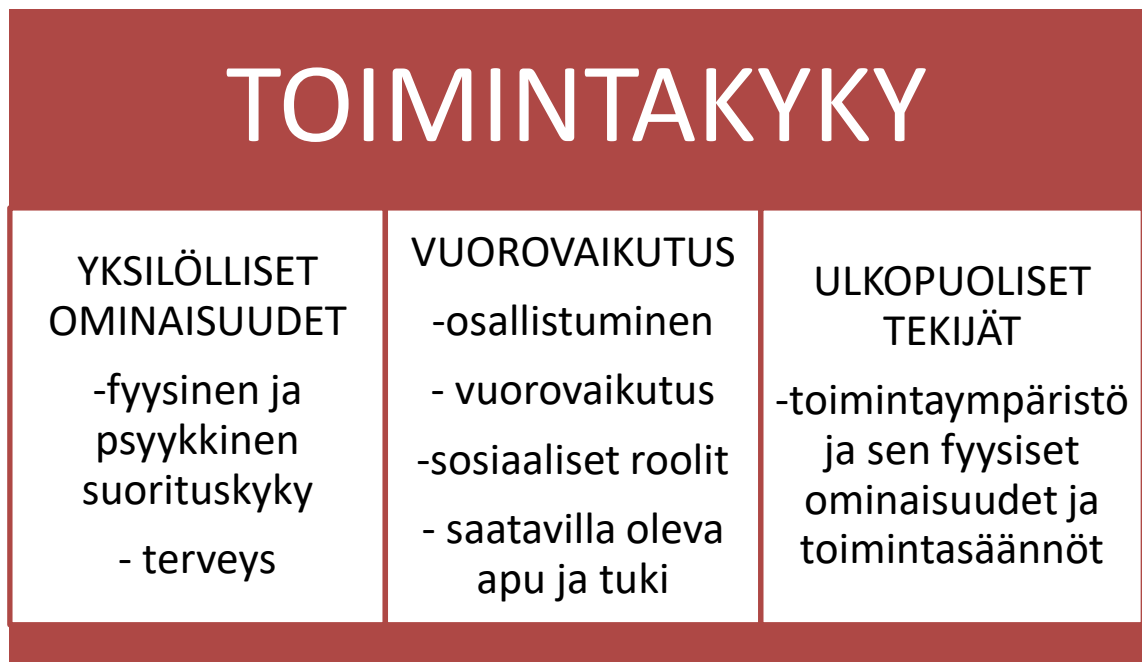
Toimintakyky jaotellaan usein fyysiseen, psyykkiseen, kognitiiviseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen. Fyysinen toimintakyky tarkoittaa niitä fyysisiä toimintoja, jotka ovat hänen arjessaan merkityksellisiä. Fyysistä toimintakykyä tarvitaan esimerkiksi liikkumiseen ja itsensä liikuttamiseen. Psyykinen toimintakyky liittyy mielenterveyteen, psyykkiseen hyvinvointiin ja laajemmin elämänhallintaan. Psyykkisessä toimintakyvyssä on kyse niistä voimavaroista, joiden avulla ihminen kykenee selviytymään arjen haasteista sekä kriiseistä. Se kattaa tuntemiseen ja ajatteluun liittyviä toimintoja, kuten kyvyn tuntea, kyvyn käsitellä ja vastaanottaa tietoa ja kyvyn suunnitella elämää ja tehdä sitä koskevia valintoja sekä ratkaisuja. Kognitiivinen toimintakyky on tiedonkäsittelyn eri osa-alueiden yhteistoimintaa. Ne mahdollistavat ihmisen suoriutumisen arjessa. Kognitiivinen toimintakyky käsittää mm. muistin, oppimisen, hahmottamisen, toiminnanohjauksen sekä kielellisen toiminnan. Sosiaalisella toimintakyvyllä on kaksi ulottuvuutta: ihmisen vuorovaikutussuhteet ja ihminen aktiivisena toimijana, yhteisöissä ja yhteiskunnassa osallistujana. Sosiaalinen toimintakyky muodostuu yksilön ja yhteisön, ympäristön tai yhteiskunnan vuorovaikutuksessa, niiden tarjoamien rajojen tai mahdollisuuksien puitteissa. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015: Toimintakyvyn ulottuvuudet)

Toimintakyky on käsite, joka liittyy laajasti ihmisen hyvinvointiin. Toimintakyvyn kuvaamisella voidaan syventää näkemystä henkilön elämänlaadusta ja yleisestä

selviytymisestä toimintaympäristössä. Elämänlaatua tarkasteltaessa on oleellista henkilön kompensatiokeinojen käyttö sekä henkilökohtaiset tavoitteet. Kompensaatiolla tarkoitetaan keinoja, joiden avulla henkilöt vammasta tai sairaudesta huolimatta voivat selviytyä päivittäisestä elämästä toimintakyvyn juurikaan kärsimättä. Kompensatio on siis sopeutumista heikentyneen toimintakyvyn vaatimiin muutoksiin. Kompensaatiokeinot voivat olla tietoisia tai tiedostamattomia. Henkilö voi esimerkiksi käyttää enemmän aikaa ja ponnisteluja tiettyjen asioiden suorittamiseen tai järjestellä elämäänsä niin, ettei huonosti liikkuvan tarvitse esimerkiksi käyttää asuntonsa portaita. (Laukkanen 2003, 255–257)

4.2 Toimintakyky ja kehitysvammaisuus

Vammaispalvelujen käsikirjan mukaan (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2015, Kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn arviointi) toimintakyky on käsite, jolla kuvataan yksilön ja hänen toimintaympäristönsä suhdetta. Yksilöllinen toimintakyky koostuu useiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Vammaispalvelujen käsikirjan mukaiset toimintakykyyn vaikuttavat tekijät on koottu kuvaan 6.

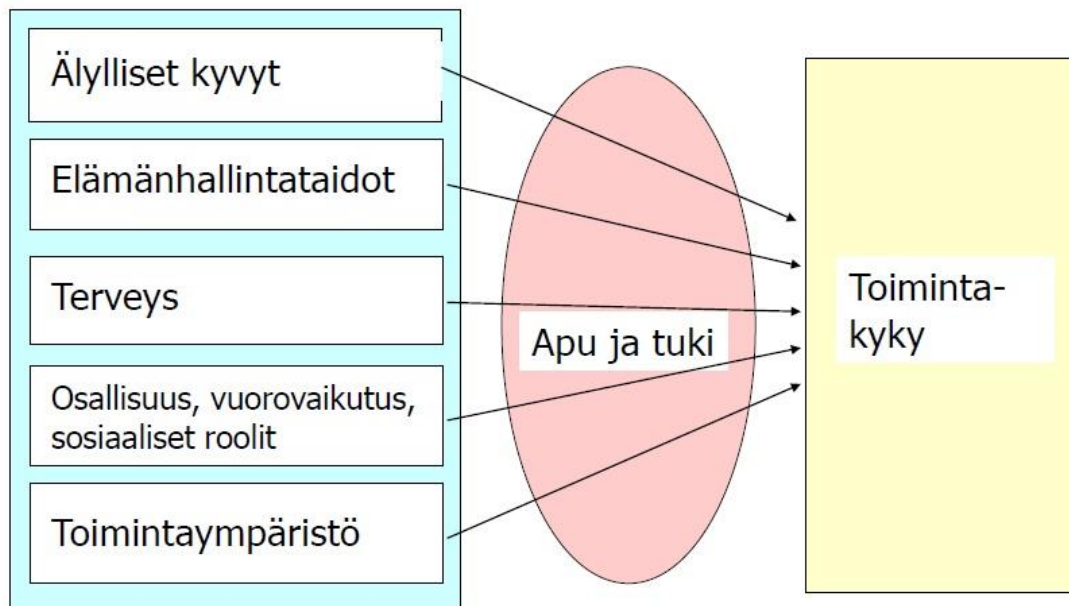

Kuva 6. Toimintakykyyn vaikuttavat tekijät (mukaillen Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2015)

Tekijät voivat vaikuttaa joko toisiaan vahvistaen tai päinvastoin. Henkilön hyvät psyykkiset voimavarat sekä lähipiirin tukeva asenne vaikuttavat toimintakykyyn vahvistavasti, vaikka fyysiset toimintakyvyn rajoitukset olisivat suuria. Toisaalta holhoava kohtelu ja itsemääräämisoikeuden rajoittaminen voivat alentaa henkilön toimintakykyä, vaikka henkilö muuten olisi pystyvä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015: Kehitysvammaisten henkilöiden toimintakyvyn arviointi)

Vammaispalvelujen käsikirjasta löytyy AAIDD:n kehitysvammaisuuden määritelmän mukainen havainnollistava kuvio yksilöllisen toimintakyvyn osatekijöistä ja rakenteesta (kuva 7).

Yksilöllisen toimintakyvyn osatekijät ja rakenne (AAIDD 2009)

Kuva 7. Yksilöllisen toimintakyvyn osatekijät ja rakenne (AAIDD 2009). Lähde: Vammaispalvelujen käsikirja, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015

Kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn arvioiminen ja kuvaaminen tähtää kokonaiskuvan muodostamiseen siitä, miten henkilö suoriutuu jokapäiväisen elämän tilanteista. Kokonaiskuva muodostetaan kuudesta alakohdasta.

1. Ympäristö
2. Elämännhallintataidot

3. Kognitiiviset voimavarat
4. Emotionaaliset voimavarat
5. Ihmissuhdeverkostot ja sosiaaliset taidot
6. Fyysinen kunto ja terveydentila (Vammaispalvelujen käsikirja 2015)

Ympäristö pitää sisällään henkilön asunnon ja sen ympäristön, kulkuyhteydet ja palvelut sekä työn, koulun tai muun päivätoiminnan, vapaa-ajan ja harrastukset. Millaista toimintakykyä tarvitaan, että henkilö selviytyy näissä ympäristöissä? Elämänhallintataidoista keskeisiä ovat itsestä huolehtimisen taidot, kotiaskareista selviytyminen sekä työkyky ja ympäristössä liikkuminen. Missä henkilö tarvitsee eniten apua ja tukea ja missä ovat hänet suurimmat vahvuutensa? Kognitiiviset voimavarat perustuvat vastavuoroiseen kommunikaatioon ja itsensä ilmaisemiseen. Henkilön oppimiskyvystä kertoo paljon esimerkiksi luku- ja kirjoitustaito, rahankäytön hallinta, ajan ja kellon hallitseminen sekä tele- ja tietotekniikan käyttöön liittyvät taidot. Emotionaalisia voimavaroja voi arvioida esimerkiksi sen perusteella, kuinka paljon henkilö tarvitsee henkistä tukea jaksamiseensa, onko hänellä jokin mielenterveydellinen seikka, joka vie voimia vai onko hän tasapainoinen ja psyykkisesti vahva. Ihmissuhdeverkostot ja sosiaaliset taidot pitävät sisällään nykyiset ihmissuhteet ja ihmissuhdetaidot, tuen tarpeen niiden hoitamisessa ja niiden vaikutus jaksamiseen tai voimaantumiseen. Fyysinen kunto ja terveydentila pitää sisällään elämäntavat ja terveystottumukset, mahdolliset sairaudet ja kyvyn huolehtia omasta terveydentilastaan sekä itse vammaan aiheuttamat vaikutukset toimintakykyyn. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2015: Kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn arviointi)

4.3 Toimintakyvyn kuvaamisen työvälineitä

Kuten jo aiemmin on todettu, toimintakyvyn mittaaminen on vaikeaa, koska henkilön toimintakyky vaihtelee ja on aina suhteessa johonkin. Kaiken kattavaa mittaristoa toimintakyvyn mittaamiseen on käytännössä mahdotonta luoda. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen TOIMIA-tietokannassa on lukuisia toimintakykymittareita sekä luotettavaa tietoa toimintakyvyn mittaamisesta ja arvioinnista. Tietokannasta löytyy myös asiantuntijoiden arvio mittarin soveltuvuudesta. (TOIMIA-tietokanta)

Kansainvälinen toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden luokitus (ICF) tarjoaa mahdollisuuden tarkastella toimintakykyä kokonaisvaltaisesti. ICF-luokituksessa

toimintakyvyn kuvaus voidaan järjestää pää- ja alaluokkiin, jotka ovat tarkasti määritelty. Parhaimmillaan luokitus auttaa hahmottamaan toimintarajoitteiden syitä ja jäsentämään käsitystä henkilön toimintakyvystä. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016: Mitä toimintakyky on?) Toimintakyvyn kuvauksen avulla on mahdollista saada myös käsitys henkilön terveyden, toimintarajoitteiden ja toimintakyvyn taustoista ja muutoksista. ICF-luokitusta voidaan hyödyntää monilla eri ammattialoilla, esimerkiksi kuntoutus- ja opetussuunnitelmien teossa sekä kuntoutuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja seurannassa. (Paltamaa & Perttinen 2015, 6–7) Esimerkiksi ASPA-säätiön kehittämä ASTA™ - Asumisen toimintojen arviointi pohjautuu osittain ICF-luokitukseen ja siinä on hyödynnetty toimintaterapian näkökulmaa. Se soveltuu käytettäväksi asumisen toimintojen arviointiin asiakkailta, joilla on kognitiivisista, fyysisistä ja psyykkisistä syistä johtuvaa avuntarvetta. (ASTA™ Käyttäjän käsikirja, 1) Näin ollen ASTA™ soveltuu käytettäväksi myös esimerkiksi kehitysvammaisten asumisvalmennuksessa tai -harjoittelussa.

Sosiaalipalveluissa käytetään monenlaisia mittareita toimintakyvyn kuvaamiseen, esimerkkinä RAVA™, joka on TOIMIA-tietokannan mukaan soveltuva iäkkäiden henkilöiden palvelutarpeen arviointiin. Kehitysvammopalveluissa on ollut käytössä KETO ja PSYTO, jotka on kehitetty Kehitysvammaliitossa. Näistä KETO on poistunut käytöstä ja sen tilalle on kehitetty TOIMI. TOIMI on menetelmä psykososiaalisen toimintakyvyn kuvaamiseen, jonka teoreettinen lähtökohta on AAIDD:n kehitysvammaisuuden määritelmässä. (Seppälä & Sundin 2016, 5)

Kehitysvammopalveluissa käytettävät toimintakyvyn kuvaamisen menetelmät eivät ole mittareita. Toimintakyky vaihtelee ympäristöstä riippuen ja tämä korostuu erityisesti kehitysvammaisten henkilöiden psykososiaalisesta toimintakyvystä puhuttaessa. Esimerkiksi Seppälä ja Sundin (2016, 5) korostavat, että TOIMI ei ole mittari vaan sen avulla voidaan tarkastella ja kuvata yksilöllisen toimintakyvyn eri puolia ja ilmenemismuotoja.

4.4 Toimintakyvyn arvioiminen asumispalveluissa

Asumista ajatellen toimintakyvyn mittaamiseen on kehitetty lukemattomia mittareita ja menetelmiä. Erityisesti fyysisen toimintakyvyn mittaamiseen on paljon eri menetelmiä. Henkisten ja sosiaalisten edellytysten mittaaminen onkin jo huomattavasti vaikeampaa ja

niiden arvioiminen esimerkiksi hyväksi tai huonoksi on hankalaa. Toimintakyvyn arviointia ja kuvaamista tarvitaan esimerkiksi asumiseen liittyen, kuntoutuksen suunnittelussa, palveluiden hakemiseen ja myöntämiseen sekä joihinkin sosiaaliturvaan liittyvissä päätöksissä, kuten eläke- ja kuljetuspalvelupäätöksissä. (Laukkanen 2003, 255)

Toimintakyvyn arvioinnin mittaristojen sisällöt ovat vähitellen muuttuneet hyvin samankaltaisiksi, mutta esimerkiksi kysymysten määrät ja laajuudet vaihtelevat huomattavasti. Asumista ajatellen kartoitetaan yleensä henkilön päivittäisistä toiminnoista selviytymistä. Fyysistä toimintakykyä kuvaavat esimerkiksi henkilökohtaisesta hygieniasta, kuten pukeutumisesta, peseytymisestä, syömisestä ja wc-toiminnoista, selviytyminen. Psykkistä ja sosiaalista toimintakykyä edellyttäviä toimintoja ovat esimerkiksi asioiden hoitaminen ja kodin ulkopuolinen toiminta, kuten raha- ja kauppasioiden hoitaminen tai ruuanlaittaminen. Sosiaalinen osallistuminen on laajaa ja vaativaa toimintaa. Toimintakykymittareissa on yleensä yhteisiä osioita, joissa käsitellään syömistä, vuodetoimintoja, pukeutumista, peseytymistä, sisällä liikkumista, ulkona liikkumista, wc:ssä käymistä, pidätyskykyä ja ulkonäöstä huolehtimista. Niin sanottujen IADL-toimintojen (instrumental activities of daily living, higher functioning) mittaaminen puolestaan on enemmän sukupuolisidonnaista ja ne vaihtelevat mittareittain. Näitä toimintoja ovat esimerkiksi taloustyöt, pyykin pesu, ruuan valmistaminen, kulkuvälineissä liikkuminen, raha-asiat, lääkityksestä huolehtiminen, talon sisä- ja ulkotyöt, auton ajaminen sekä puhelimen, auton ja television käyttäminen. (Laukkanen 2003, 258–259)

Ihmisen toimintakyky muodostuu myös ympäristön positiivisista ja negatiivisista vaikutuksista. Toimintakykyä ja arjessa selviytymistä voidaan tukea esimerkiksi erilaisilla palveluilla, asuin- ja elinympäristöön liittyvillä tekijöillä sekä muiden ihmisten tuella. (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2016: Toimintakyvyn arviointi)

5 TOIMIJUUS

Toimijuus (*agency*) on vaikeasti määriteltävä käsite, joka on esiintynyt useiden tieteenalojen tutkimuksessa, sosiologiassa se on herättänyt keskustelua jo 1800-luvulta lähtien. Viime vuosikymmeninä toimijuuden käsite on noussut uudelleen esiin ja on ollut suosittu käsite mm. naistutkimuksessa, kasvatustieteessä ja sosiaalipsykologiassa. (Virkola 2014, 41)

Toimijuudessa on kyse toimivan yksilön sekä yhteiskunnallisten rakenteiden ja lainalaisuuksien suhteesta. Yksilö ohjaa omaa toimintaansa valinnoillaan ja yhteiskunnan eritasoiset rakenteet ohjaavat valintoja. (Jyrkämä 2008, 191) Jyrkämä on lähestynyt toimijuutta gerontologisesta näkökulmasta lähinnä Anthony Giddensin (1984) strukturaatioteoriaan pohjautuen. Giddensin mukaan toimijuuteen, tai *toimijana toimimiseen*, liittyy aina mahdollisuus toimia toisin, jättää toimimatta. Toimijuus on aina tavoitteellista tai tarkoituksellista toimintaa. (Giddens 1984, 96–97) Giddens korostaa käsitystä rakenteen kaksinaisuudesta, joka merkitsee sitä, toiminnan refleктоiva tarkkaileminen sekä käyttää hyväkseen yhteiskunnan institutionaalista järjestystä että uudistaa sitä (Giddens 1984, 377). Rakenteet siis sekä rajoittavat että määräävät, mutta myös mahdollistavat ja ohjaavat yksilöiden ja ihmisryhmien toimintaa. Giddensin näkemyksiä on myös kritisoitu, Margaret Archer on yhtä mieltä rakenteiden kaksinaisuudesta, mutta korostaa, että meitä ohjaavat rakenteet ovat olleet olemassa jo aikaisemmin, kun taas toiminta tapahtuu tässä ja nyt. (Jyrkämä 2008, 191)

Toimijuuden näkökulma on tullut osaksi gerontologista tutkimusta lähinnä elämäkulututkimuksen myötä. (Jyrkämä 2008, 192) Mielenkiintoa toimijuuskeskustelua kohtaan on herättänyt sen vastakohtaisuus vallitsevaa vanhuuden diskurssia kohtaan, joka korostaa raihnaisuutta ja voimattomuutta. Toimijuutta ei ole perinteisesti liitetty toisten avusta riippuvaisten henkilöiden yhteyteen, jos ikääntyneistä on puhuttu toimijoina, on häivytetty avun tarve. (Virkola 2014, 41) Siinä mielessä toimijuuden käsite on uutta myös kehitysvammaisiin liittyvässä keskustelussa, kehitysvammaiset henkilöt kun usein tarvitsevat sekä toisten ihmisten apua että erilaisia palveluita elämässään.

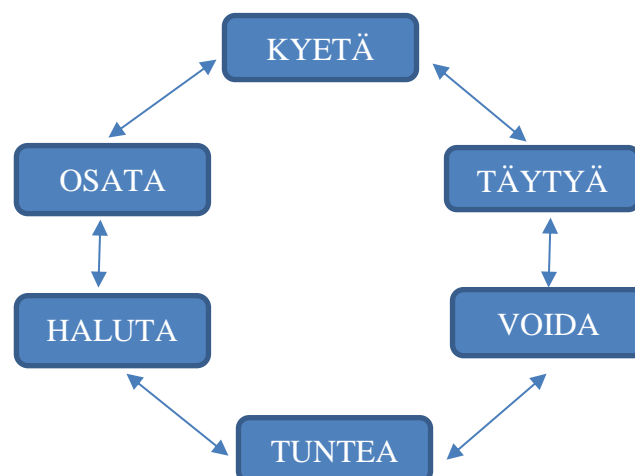
Victor Marshall peräänkuuluttaa selkeyttä toimijuuden käsitteisiin. Hän mainitsee artikkelissaan (2005) neljä toimijuuden piirrettä:

1. Kyky tehdä valintoja ja olla tavoitteellinen

2. Resurssit toimijuuden harjoittamiseen
3. Yksilön käyttäytyminen, joka ilmentää tavoitetta
4. Sosiaalisesti ja fyysisesti rakentuneet valinnat

Ensimmäisessä kohdassa mainittu kyky tehdä valintoja ja olla tavoitteellinen koskee kaikkia ihmisiä ja taito kehittyy ihmisessä ajansaatossa. Marshall suosittaa viittaamaan toimijuuteen tässä mielessä viittaamaan ihmisen kykyyn toimia tarkoituksellisesti, suunnitelmallisesti ja refleksiivisesti. Toisen kohdan resursseilla tarkoitetaan ihmisen henkilökohtaisia kykyjä, kuten kognitiiviset kyvyt, opitut taidot ja kyvyt, tieto sekä fyysiset kyvyt ja vahvuudet, sekä muita resursseja, joita hänellä on käytössään. Muita resursseja ovat esimerkiksi taloudelliset ja sosiaaliset resurssit. Kolmannessa kohdassa tarkoitetaan sitä, että toimijuus merkitsee konkreettista toimintaa, jolla on tavoite. Neljäs kohta viittaa toimijalle tarjottujen mahdollisuuksien ja valintojen rakenteisiin. (Marshall 2005, 67–69; Virkola 2014, 42)

Ranskalainen semiootikko Algridas Greimas on tehnyt eron osaamisen ja kyvyn välille. Greimasin mukaan osaaminen on yksilön pysyvä kompetenssi, kun puolestaan kyky viittaa tilannekohtaisiin tekijöihin. Jyrkämän mukaan tämä on hyvä ajatuksellinen lähtökohta toimijuudelle, mutta ajatusta on jatkettava vielä pidemmälle. Greimasin ajatusten ympärille on muodostunut oma koulukuntansa, jonka puitteissa on nostettu esiin kuusi modaliteettia: tahtominen, tietäminen, oleminen, täytyminen, voiminen ja tekeminen. Jyrkämä on siirtänyt nämä modaliteetit muokattuina viitekehukseksi esimerkiksi toimintakyvyn ja toimijuuden tutkimiseen ja analysoimiseen kuvan 8 osoittamalla tavalla. (Jyrkämä 2008, 194–195)

Kuva 8. Toimijuuden modaliteetit (mukaiillen Jyrkämä 2008)

Toimijuus muodostuu kuudesta erillisestä, mutta toisiinsa yhteydessä olevasta ulottuvuudesta eli modaliteetista, tai oikeammin näiden ulottuvuuksien yhteisdynamiikasta. Kyetä-ulottuvuuteen kuuluvat ensisijaisesti fyysiset ja psyykkiset kyvyt ja kykenemiset. Tämä on myös ymmärrettävissä perinteisenä fyysis-psykkisenä toimintakyknä, joka vaihtelee tilanteesta ja elämänvaiheesta riippuen. Osata-ulottuvuus viittaa tietoihin ja taitoihin, pysyviin osaamisiin, joita henkilö on elämänsä aikana hankkinut tai tulee hankkimaan. Haluta-ulottuvuus liittyy motivaatioon, tahtomiseen, päämääriin ja tavoitteisiin. Täytyä-ulottuvuus sisältää niin fyysiset kuin sosiaalisetkin esteet, pakot ja rajoitukset. ”Voida” käsittää mahdollisuudet, joita tilanteet ja siinä ilmenevät rakenteet sekä tekijät tuottavat ja avaavat. Tuntee-ulottuvuus viittaa ihmisen ominaisuuteen arvioida, arvottaa sekä kokea ja liittää kokemuksiin sekä tilanteisiin tunteita. (Jyrkämä 2008, 195)

Henna Hellqvist on tehnyt (2014) kehitysvammaisuuteen ja toimijuuteen liittyen ylemmän amk-tutkinnon opinnäytetyön TOIMI-menetelmän ja yksilökeskeisen elämänsuunnittelun käytöstä kehitysvammaisten henkilöiden toimijuuden tukemisessa. Opinnäytetyössä saatiin näyttöä siitä, että sekä TOIMI-menetelmän että yksilökeskeisen elämänsuunnittelun avulla voidaan tukea asiakkaan toimijuutta. Hellqvist päätyi lopputulokseen, että TOIMI-menetelmässä tehtiin näkyväksi asiakkaan toimintakykyä, eli toimijuuden ulottuvuuksien kautta tarkasteltuna osaamisen, kykenemisen, täytymisen ja tuntemisen modaliteetteja. Yksilökeskeisen elämänsuunnittelun avulla puolestaan tehtiin näkyväksi voimisen, tuntemisen ja haluamisen ulottuvuuksia. (Hellqvist 2014, 62–63) Hellqvistin opinnäytetyöllä on yhtymäkohtia omaan opinnäytetyöhöni, koska siinä tutkittiin kehitysvammaisten henkilöiden toimijuuden tukemista asumispalveluissa. Oma opinnäytetyöni eroaa Hellqvistin työstä siinä, että työssäni tutkitaan lyhytaikaista asumista, asumiskokeilua, ja sen mahdollisuuksia tukea toimijuutta esimerkiksi saavuttamalla tavoite, joka on itsenäisempi asumismuoto. Hellqvist käytti olemassa olevia toimintakyvyn kuvaamisen välineitä kun taas minun tarkoitukseni on luoda uusi työväline asumiskokeilun käyttöön.

Anni Raunion (2013) sosiaalialan ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyössä on tutkittu lapsuudenkodista pois muuttavan kehitysvammaisen henkilön vanhempien toimijuuden muuttumista. Tavoitteena oli selvittää, miten muuttovalmennusta voitaisiin kehittää niin, että se tukisi vanhempia paremmin. Tulosten

mukaan vanhempien toimijuus muuttui muuton jälkeen ja toimijuuden modaliteetit tarjosivat käyttökelpoisen teoriapohjan elämänmuutoksen tarkasteluun. (Raunio 2013, 2)

Jyrkämä (2008, 199) nostaa esiin toimintakyvyn kontekstuaalisen luonteen. Toimijuuden viitekehyksen kautta toimintakyky voidaan nähdä aktuaalisena, käytössä olevana toimintakykynä. Toimintakyky voi vaihdella paljonkin sen mukaan, millaisia mahdollisuuksia tai esteitä ja minkälaiset sosiaaliset tai fyysiset puitteet tilanne luo. Tällä Jyrkämä viittaa laitostumiseen ja rutiineihin, jotka voivat luoda käsityksen toimintakyvystä erilaisena kuin mitä se olisi toisenlaisessa tilanteessa. Toimintakyvyn arvioiminen edellyttää arkikäytäntöjen selvittämistä. Toimijuuden näkökulmasta toimintakyky voisi olla henkilön käytössä olevien kykyjen ja osaamisten tavoitteellista käyttöä toiminnassa. (Jyrkämä 2008, 199)

Pohdittaessa kehitysvammaisen henkilön mahdollista asumismuotoa, voidaan tarkastella hänen toimijuuttaan. Mitä henkilö haluaa, osaa ja kykenee? Miltä hänestä tuntuu, millaisia mahdollisuuksia asuminen luo? Erilaiset asumismuodot mahdollistavat erilaista toimijuutta, esimerkiksi laitoksessa asuvan kehitysvammaisen henkilön toimijuus on erilaista kuin vaikkapa omassa asunnossa tuetusti asuvan henkilön. Laitos tai ryhmäasuminen luo erilaisia normeja ja toimintakäytäntöjä kuin tukiasuminen. Rudolfin asuntoryhmässä on kehitetty teknologian käyttämistä apuna ohjaustyössä ja esimerkiksi yöaikainen ohjaus on mahdollista saada virtuaalisesti tablettitietokoneen kautta. Toimijuuden viitekehyksen kautta voikin miettiä, mitä asiakkaan odotetaan osaavan, haluavan tai kykenevän asumiskokeilussa. Millaisia pakkoja luodaan esimerkiksi sillä, että henkilökuntaa on paikalla vain klo 7-21 välillä ja että yöaikainen apu on hankittava joko soittamalla tai tabletilla? (Jyrkämä 2007, 212)

Kehitysvammaisen henkilön toimijuutta voidaan vahvistaa mahdollistamalla hänelle vaikutusmahdollisuudet ja valta omaan elämäänsä. Välttämättä kaikilla kehitysvammaisilla henkilöillä ei ole kykyä tai resursseja tehdä itsenäisiä päätöksiä tai ottaa vastuuta valinnoistansa, vaan he saattavat tarvita apua ja tukea valintojen sekä päätöksien tekemiseen. Toimijuuteen voi vaikuttaa kehitysvamman aiheuttama haitta, mutta erilaisilla toimintakäytännöillä, tuella ja palveluilla on mahdollista edesauttaa henkilön toimijuutta ja toimijuudentuntoa. Toimintakäytäntöjen tulee olla toimijuutta edistäviä eikä toimijuutta rajoittavia.

6 TÄMÄN TYÖN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

Valitsin toimintakyvyn opinnäytetyöni teoreettiseksi viitekehukseksi, koska asumiseen liittyvien asioiden kuvaamisessa toimintakyvyllä on suuri merkitys mm. ADL ja IADL-toimintoihin liittyen. Koin kuitenkin, että asumiskokeilussa pelkkä toimintakyvyn mittaaminen ei ole riittävää, koska asumiskokeilussahan on nimenomaan kyse henkilön haluista, toiveista, kyvyistä ja osaamisesta. Ei pelkästään siitä, miten henkilö pystyy suoriutumaan tietyistä asumiseen liittyvistä toiminnoista, kuten siivoaminen tai hygieniasta huolehtiminen, vaan siitä haluaako henkilö asua yksin ja minkälaisella tuella tämä halu tai haave olisi mahdollista toteuttaa. Toimintakyky on monipuolinen käsite, mutta koin, että toimijuudesta löytyy se, minkä toimintakyvyn käsitteestä tai toimintakyvyn kuvaamisesta jäi puuttumaan (kuva 9).

Kuva 9. Opinnäytetyön teoreettiset lähtökohdat

Toimintakyvyn pohtiminen ja mittaaminen on tarpeellista, mutta toimijuuden näkökulmasta toimintakyky on enemmänkin yksilön kykyjen ja osaamisten tavoitteellista käyttöä arki- ja muissa tilanteissa sekä niiden toimintakäytännöissä. (Jyrkämä 2008, 199–200) Jyrkämän mukaan on olennaista, että ikääntyvää ihmistä ei enää nähdä kohteena vaan toimivana subjektina, silloinkin kun toimijuus on esimerkiksi dementian vuoksi murenemassa. (Jyrkämä 2006, 15) Jyrkämä on tutkinut toimijuutta ikääntymisen näkökulmasta, mutta mielestäni toimijuuden viitekehys on toimiva myös kehitysvammaisten henkilöiden tutkimuksessa, koska sekä ikääntyneet että kehitysvammaiset nähdään usein objekteina, toiminnan kohteena.

Tässä opinnäytetyössä on lähtökohtana, että asumiskokeilun tarkoituksena on vahvistaa asiakkaan tavoitteen saavuttamista, tässä tapauksessa itsenäisempään asumismuotoon muuttamista, ja sitä kautta vahvistaa asiakkaan toimijuutta. Asumiskokeilun aikana on

mahdollista selvittää, millä keinoilla tavoitteen, itsenäisemmän asumisen, voi toteuttaa ja mitkä tekijät sitä mahdollisesti estävät.

Toimijuuden käyttäminen viitekehyksessä on perusteltua myös Jyrkämän (2008, 199) esittämän ajatuksen toimintakyvyn kontekstuaalisuudesta pohjalta. Asumiskokeilussa kehitysvammainen henkilö on poissa normaalista elinympäristöstään ja siksi henkilön todellisen toimintakyvyn arvioiminen muutaman viikon asumiskokeilun aikana on hankalaa. Toisaalta vieras ympäristö voi motivoida asiakasta poistumaan tutuista toimintatavoistaan. Lisäksi asumiskokeilun ohjaajilla ei ole vahvoja ennakoasenteita ja -tietoja henkilön toimintakyvystä, joten asumiskokeilu voi myös tuottaa tietoja ja taitoja, joita ei asiakkaan normaalissa elinympäristössä tai asumismuodossa ilmenisi. Asumiskokeilu on myös nimenomaan tarkoitettu taitojen, tietojen ja voimavarojen harjaannuttamiseen. Lisäksi, kuten jo aiemmin todettu, fyysisen toimintakyvyn arvioimiseksi on olemassa paljon erilaisia mittareita, mutta psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn mittaaminen on paljon hankalampaa. Pelkästään henkilön ADL- ja IADL taitojen selvittäminen ei välttämättä anna riittävää kuvaa henkilön arjessa selviytymisestä. Jyrkämä on käsitellyt asiaa myös tekstissään teoksessa Vanhuus ja sosiaalityö (2007). Jyrkämän mukaan toimintakyky on gerontologian alueella keskeisimpiä tutkimuksen kohteita ja keskeistä myös vanhuspolitiikan sekä vanhustyön näkökulmasta. Päätökset esimerkiksi laitokseen sijoittamisesta tehdään usein juuri toimintakykymittareiden pisteytyksien pohjalta. Lisäksi toimintakyvyn säilyminen tai heikentyminen on luonnollisestikin tärkeä osa ikääntyneiden itsensä arkielämää ja kokemusmaailmaa. Siksi onkin tärkeää miettiä, millainen rooli ikääntyvälle itselleen toimintakykyä mitattaessa ja tutkittaessa annetaan.

Tässä opinnäytetyössä asumiskokeilun alkuhaastattelu, jossa kartoitetaan asiakkaan voimavarat asumiskokeilun alkaessa, on työväline asiakkaan toimintakyvyn kuvaamiseksi. Alkuhaastattelun tarkoitus on tehdä asiakkaan toimintakykyä näkyväksi. Toimijuuden näkökulmasta nämä ovat osaamisen, kykenemisen ja myös täytymisen osa-alueita. Alkuhaastattelussa myös asetetaan tavoitteita tulevalle jaksolle, jotka edustavat toimijuuden näkökulmasta haluamisen ja voimisen osa-alueita.

Asumiskokeilun voi nähdä välineenä, jonka avulla tavoitteen itsenäisemmästä asumisesta voi olla mahdollista saavuttaa. Asumiskokeilun alkuhaastattelussa kartoitetaan asiakkaan voimavarat ja tuen tarpeet sekä luodaan asumiskokeilun tavoitteet. Asumiskokeilun

aikana on tarkoitus selvittää millä keinoilla asiakkaan olisi mahdollista päästä asumaan itsenäisempään asumismuotoon ja mitä ovat ne seikat, jotka sitä mahdollisesti estävät. Kun on spesifiä tietoa näistä mahdollisuuksista ja estävistä seikoista, on mahdollista miettiä, voiko esimerkiksi joillakin palveluilla poistaa näitä esteitä. Asumiskokeilu siis parhaassa tapauksessa lisää asiakkaan toimijuuden tuntoa ja toimijuutta.

7 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS JA TAVOITTEET

Tämä opinnäytetyö koskee Helsingin kaupungin asuntoryhmä Rudolfia ja siellä järjestettävää asumiskokeilua kehitysvammaisille henkilöille. Opinnäytetyön tavoitteena on löytää sopiva tapa kuvata asiakkaan tuen tarvetta ja voimavaroja asumiskokeilun alkaessa. Tarkoituksena on tehdä asumiskokeilun käyttöön alkuhaastattelulomake, jota käyttämällä ohjaaja saa tarvittavat tiedot asiakkaan psykososiaalisesta toimintakyvystä, tuen tarpeesta ja voimavaroista onnistuneen asumiskokeilun mahdollistamiseksi. Tarkoituksena on myös arvioida haastattelupohjan soveltuvuutta Rudolfin asumiskokeiluun noin vuoden käytön jälkeen ja kehittää saatujen vastauksien pohjalta alkuhaastattelulomaketta. Opinnäytetyössä haetaan myös vastausta siihen, voidaanko asumiskokeilulla tukea asiakkaan toimijuutta. Opinnäytetyö käsittelee pääosin sitä prosessia, miten alkuhaastattelulomake on luotu, mutta opinnäytetyössä päästään myös arvioimaan sitä, miten alkuhaastattelulomake on käytännössä toiminut asumiskokeilun käytössä ja miten siitä voidaan tehdä vielä parempi.

1. Miten tuen tarvetta ja asiakkaan voimavaroja pitäisi kuvata asumiskokeilun alkaessa onnistuneen asumiskokeilun mahdollistamiseksi?
2. Kuvaako alkuhaastattelulomake riittävästi asiakkaan psykososiaalista toimintakykyä asumiskokeilun tarpeisiin?
3. Voiko asumiskokeilulla tukea asiakkaan toimijuutta?

8 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

8.1 Laadullinen työelämälähtöinen tutkimus

Opinnäytetyöni on työelämälähtöinen laadullinen tutkimus. Riitta Rissanen (2003) mukaan työelämälähtöisellä opinnäytetyöllä on kolme perustehtävää. Opinnäytetyö voidaan nähdä kehittämistyönä, markkinalähtöisenä tilaustyönä tai tutkintotyönä. Työyhteisön odotuksia opinnäytetyötä kohtaan kuvaa Rissanen mukaan käytännöllisyys ja hyödynnettävyys. (Rissanen 2003, 240–241) Hanna Vilkan (2015) mukaan työelämän tutkimusta luonnehtii ammatillisuus. Tällöin tutkitaan asioita, jotka kuuluvat luontevasti omaan ammatti- tai toimialaan. Kyse ei siis ole perustutkimuksesta vaan soveltavasta tutkimuksesta, jonka tavoitteena on yhdistää teoria, kokemus sekä ammattikäytännöt. Käytännönläheisyys, työelämälähtöisyys ja ajankohtaisuus ohjaavat tutkimustarpeita. (Vilka 2015, 18) Ylempää ammattikorkeakoulututkintoa suorittavat opiskelijat ovat jo alansa asiantuntijoita ja lisäkoulutuksen avulla syventävät ammatillista osaamistaan sekä tutkimuksellista ja kehittävää työtettä. Monella opiskelijalla saattaa olla työpaikan kehittämisidea jo mielessään opintojen alkaessa, joten työelämälähtöinen opinnäytetyö on luonnollinen valinta ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyöksi.

Työelämälähtöisessä opinnäytetyössä opinnäytetyön tekijän ja työelämän asiantuntijoiden tulee tunnistaa oleelliset tekijät tutkimus- ja kehitystyössä sekä päättää, mitkä tekijät ovat tärkeitä ongelmanratkaisun kannalta. Mikäli työelämästä lähtöisin olevaa käytännön ongelmaa pyritään ratkaisemaan yksinomaan tieteellisin keinoin, alkuperäistä ongelmaa joudutaan mahdollisesti yksinkertaistamaan liikaa, jolloin sen tuoma arvo ja kiinnostavuus työelämälle saattaa kadota tai heikentyä. Käytännössä ongelmanasettelua ja ratkaisua tehdään vuorovaikutuksessa työelämän asiantuntijan ja opinnäytetyön tekijän kanssa, jolloin opiskelijan työelämävalmiudet myös kasvavat. (Rissanen 2003, 32)

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen. Todellisuutta ei kuitenkaan voi pirstoa osiin täysin mielivaltaisesti vaan siihen on mahdollista löytää monenlaisia näkö- ja lähestymiskulmia. Laadullisen tutkimuksen tavoitteena on enneminkin löytää tai paljastaa tosiasioita kuin todentaa olemassa olevia väittämiä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 156–157) Laadullisessa tutkimuksessa ei myöskään

ole tavoitteena tehdä kvantitatiivisen tutkimuksen tapaisiin yleistyksiin vaan tarkoitus on kuvata ja ymmärtää ilmiöitä sekä antaa niille mielekäs tulkinta (Kananen 2012, 29).

Laadullista tutkimusta tehtäessä tutkimussuunnitelma usein elää tutkimusprosessin mukana. Tämä korostaa tutkimuksen eri vaiheiden suhdetta toisiinsa eikä eri vaiheita ole aina edes mahdollista erotella selkeästi toisistaan. Tulkintaa tapahtuu koko tutkimusprosessin aikana ja tutkimussuunnitelman lisäksi myös tutkimusongelmaa voi joutua muokkaamaan prosessin edetessä. (Eskola & Suoranta 1998, 15–16)

8.2 Opinnäytetyöprosessi

Opinnäytetyöprosessi alkoi tammikuussa 2016. Helsingin kaupungin vammaisten asumis- ja laitospalveluiden käyttöön oli tullut useita asuntoja vanhusten palvelutalosta. Näihin asuntoihin oltiin perustamassa asuntoryhmää, jotka tarjoavat tuetun asumisen palveluita ja samaan yhteyteen oli suunnitteilla asumisharjoitteluasuntoja kehitysvammaisille henkilöille. Asumisharjoittelua on ollut Helsingissä aikaisemmin, mutta kyseisellä hetkellä asumisharjoittelua ei ollut tarjolla. Asuntoryhmään oli muuttamassa pysyviä asukkaita keväällä 2016 ja asumisharjoittelun oli tarkoitus käynnistyä syyskuussa 2016.

Aluksi oma osuuteni prosessissa piti olla tuen tarpeen arvioimiseen tarvittavien lomakkeiden laatiminen opinnäytetyön avulla. Ensimmäisessä tapaamisessa tammikuussa 2016 kävimme läpi erilaisia lomakkeita ja pohdimme niiden soveltuvuutta asumisharjoitteluun. Pian tämän jälkeen prosessin vastuuhenkilö vaihtui ja työryhmä jäi pois suunnitteluvaiheesta. Tähän mennessä olin tutustunut toimintakyvyn ja tuen tarpeen arvioinnin menetelmiin ja ehdotin uudelle vastuuhenkilölle, että käyttäisimme jo olemassa olevaa ja testattua arviointimenetelmää henkilöille, jotka ovat muuttamassa pysyvästi asuntoryhmään ja hän hyväksyi ehdotuksen.

Kävimme vastuuhenkilön kanssa läpi useita eri mittaristoja ja työvälineitä avun ja tuen tarpeen tai toimintakyvyn kuvaamiseen. Meillä oli työmme kautta tietoa erilaisista kehitysvammaisilla käytettävistä työvälineistä, mutta nyt tarkoituksemme oli löytää työväline, jota voisi mahdollisesti käyttää myös tilapäisessä asumisessa, asumiskokeilussa. Useimmat työvälineistä soveltuvat hyvin pitkäaikaisen asumisen käyttöön, mutta asumiskokeilussa on tarkoitus saada mahdollisimman paljon tietoa

asumisen taidoista ja psykososiaalisesta toimintakyvystä muutamassa viikossa. Kävimme läpi TOIMIA-tietokannan mittareita ja aiheeseen liittyviä sivustoja, kuten Kehitysvammaliiton nettisivut ja Papunet-sivuston. Papunet on verkkosivusto, jolla on paljon materiaalia puhevammaisuudesta, kommunikoinnista ja saavutettavuudesta, esimerkiksi pelejä, selkokielistä materiaalia sekä kuvapankki. (Mikä Papunet on 2015). TOIMI löytyy OPIKE-verkkokaupasta viiden euron hintaan ja tilasin sen itselleni tutustumista varten. Teimme myös Google-hakuja aiheesta löytääksemme työvälineitä, joista meillä ei ollut vielä tietoa, esimerkiksi hakusanoilla ”toimintakyvyn kuvaaminen” ja ”asumisen toiminnot”.

Mahdollisia työvälineitä oli lopulta Kehitysvammaliiton TOIMI, Papunetistä löytyvä Näin minä pärjään! sekä Asumispalvelusäätiön ASTA™ Asumisen toimintojen arviointi. Nopeasti kävi selville, että osa mahdollisista työvälineistä ei tulisi kysymykseen, koska niiden täyttäminen vaatisi huomattavasti enemmän aikaa, kuin oli mahdollista käyttää asukkaan muuttovaiheessa. Lisäksi monen työvälineen vahvuudet tulisivat esille pitkäjänteisemmällä käytöllä siinä vaiheessa, kun asukas on jo pidempään asunut asuntoryhmässä ja hänet hyvin tunteva ohjaaja täyttäisi sitä yhdessä asukkaan kanssa. Valitsimme vaihtoehtoista käyttöön ASTA™ Asumisen toimintojen arvioinnin, koska se on soveltuva käytettäväksi asumisen toimintojen arviointiin asiakkailta, joilla on kognitiivisista, fyysisistä ja psyykkisistä syistä johtuvaa avuntarvetta. ASTAssa on mahdollisuus lisätä omia kysymyksiä ja katsoimme, että ASTAsta puuttui kolme asumisharjoittelun kannalta oleellista osa-aluetta, jotka sen sijaan löytyivät selkokielistä Näin minä pärjään! –lomakekokonaisuudesta. Nämä osa-alueet olivat kellon tunteminen ja ajanhallinta, muiden kanssa toimiminen sekä harrastukset ja vapaa-aika. Näin minä pärjään! on tuotettu Kehitysvammaliiton, Kehitysvammaisten palvelusäätiön sekä Etevan Vammaispalveluhankkeen yhteistyönä. Lomakekokonaisuus löytyy Papunetistä ja se auttaa hahmottamaan, millaista apua ja tukea henkilö tarvitsee erilaisissa tilanteissa.

Päätimme siis, että pysyvien asukkaiden muuttaessa asuntoryhmän henkilökunta, täyttäisi ASTAn asukkaiden kanssa ja minä keräisin kesällä 2016 haastattelemalla kokemukset ASTAn käytöstä. Haastatteluiden pohjalta oli tarkoitus laatia alkuhaastattelulomake asumisharjoittelun alkuhaastattelua tai ensitapaamista varten.

Tutkimuslupaa hain vasta suunnitelmien selkiytyttyä Helsingin kaupungilta. Hain tutkimuslupaa toukokuussa 2016 vammaistyön johtajalta ja lupa myönnettiin 2.6.2016.

Haastattelin asuntoryhmän työntekijöitä, $n = 2$, kesä-heinäkuussa 2016. Toiminta oli vasta käynnistynyt paria kuukautta aikaisemmin ja yksi ihminen pääasiassa vastasi pysyvien asukkaiden alkuhaastattelun tekemisestä. Lisäksi kevään aikana asuntoryhmään palkattiin muutamia työntekijöitä, joista yksi vastaisi pääasiassa tulevasta asumisharjoittelusta ja oli mukana toiminnan suunnittelussa. Näin ollen pystyin haastattelemaan vain kahta työntekijää, joten haastatteluiden vähäinen määrä oli käänne, johon en ollut riittävästi osannut varautua prosessisuunnitelmaa tehdessäni. Alun perin olin laskenut tekeväni kesä-heinäkuussa 2016 neljästä viiteen haastattelua asuntoryhmän työntekijöille.

Koko kevään 2016 olin aktiivisesti yhteydessä vastuuhenkilön kanssa, tapaamisia oli yhteensä 5 ja pääsin osallistumaan myös toiminnan suunnitteluun sekä moniammatilliseen työryhmään, jossa suunniteltiin asumisharjoittelun käytännön asioita kuten asumisharjoitteluun hakeutumista, asumisharjoittelun kestoa, päätöksentekoa (kuka pääsee asumisharjoitteluun, kuka tekee päätöksen) ja sosiaalityön osuutta asiaan. Näin ollen olin koko ajan selvillä siitä, millaiseksi toimintaa suunniteltiin ja mitkä ovat sen tavoitteita. Alussa toimintaa kutsuttiin asumisharjoitteluksi, mutta kevään aikana suunnittelun edetessä, toimintaa päätettiin kutsua asumiskokeiluksi. Asumiskokeilu kuvaa toiminnan tarkoitusta, eli asiakas pääsee kokeilemaan yksilöllisesti tuettua asumista ja kokeilujakson aikana harjoitellaan taitoja, joita tuetussa asumisessa tarvitaan. Lisäksi Helsingin kaupunki tarjoaa asumiskokeilua vaikeavammaisille Viikin palveluasumisryhmässä ja kehitysvammaisille asiakkaille haluttiin tehdä yhteneväinen palvelu kuin mitä oli jo vaikeavammaisille.

Alkuhaastattelulomake valmistui elokuussa 2016 työntekijöiden haastatteluissa esiin tulleiden toiveiden ja kokemusten pohjalta. Lähetin tekemäni alkuhaastattelulomakkeen vastuuhenkilölle ja sovimme tapaamisen mahdollisten muokkausten tekemiseksi. Tässä vaiheessa asuntoryhmän henkilökunta oli tyytyväinen alkuhaastattelulomakkeeseen eikä siihen enää muutoksia lähdetty tekemään. Alkuhaastattelulomake otettiin käyttöön syyskuussa 2016, kun ensimmäiset asumiskokeilijat tulivat asuntoryhmään.

Lokakuussa 2017 asumiskokeilu oli ollut toiminnassa jo hiukan yli vuoden. Lähetin neljälle Helsingin kaupungin työntekijälle kysymyksiä alkuhaastattelulomakkeeseen ja asumiskokeiluun liittyen. Kysymyksiä oli neljä ja niihin pyydettiin vastaamaan sähköpostilla. Vastausaika oli 30.10.-10.11.2017. Kaksi henkilöistä työskentelee Rudolfin asuntoryhmässä ja kaksi henkilöistä tarvitsee työssään asumiskokeilusta saatua informaatiota asiakkaan tulevaa asumismuotoa mietittäessä ja järjesteltäessä.

8.3 Aineiston keruu

Asuntoryhmän henkilökunta oli käyttänyt ASTA™ Asumisen toimintojen arviointilomakkeisto sekä valittuja lisäkysymyksiä asumisyksikköön muuttavien henkilöiden voimavarojen alkukartoitukseen. Minun tehtävänäni oli haastatella työntekijöitä kokemuksista ASTAa käyttäessä sekä toiveista ja ajatuksista asumiskokeilun alkuhaastattelulomakkeen suhteen.

Haastattelut tehtiin teemahaastatteluina. Teemahaastattelua kuvaa se, että haastattelun aihepiirit ovat tiedossa, mutta tarkat kysymysmuodot sekä niiden järjestys puuttuvat. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2008, 203) Haastattelujen käyttäminen tiedonkeruun menetelmänä on tyypillistä kvalitatiiviselle tutkimukselle. Tiedonkeruumenetelmän tulee olla valittu perustellusti. Haastattelua voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun tutkijan on vaikea arvioida vastausten suuntia eli kun kysymyksessä on vähän kartoitettu tutkimaton alue. Haastattelun käyttö on perusteltua myös silloin, kun tutkija haluaa syventää saatavaa tietoa, pyytää perustelua mielipiteille tai esittää lisäkysymyksiä. (Hirsjärvi ym. 2008, 200) Käytin teemahaastattelua, koska minulla oli tiedossa aihepiirit, joista halusin tietoa: kokemukset ASTAn käytöstä ja toiveet tulevalle haastattelulomakkeelle. En kuitenkaan pystynyt ennakoimaan työntekijöiden toiveita tai sitä, miten he olivat ASTAn käyttämisen kokeneet. Etukäteen minulla oli myös tiedossa, että kaikilla haastatelluilla ei ollut osuutta asumisyksikön asukkaiden alkukartoituksen tekemiseen, joten eräät osuudet jäisivät sellaisessa haastattelussa pois.

Haastattelujen kestot olivat 25–40 minuuttia. Kummatkin haastattelut järjestettiin rauhallisessa ympäristössä, ensimmäinen haastattelijan kotona ja toinen asumiskokeiluasunnossa. Haastattelut tehtiin kesä-heinäkuussa 2016. Haastattelut litteroitiin eli kirjoitettiin sana sanalta puhtaaksi. Ensimmäisestä haastattelusta, joka tehtiin 17.6.2016, tuli litteroituna tekstiä 12 sivua, fontti Arial ja fonttikoko 12, rivivälinä

1,5. Toinen haastattelu, joka tehtiin 21.7.2016, on litteroituna 6 sivua pitkä, sama fontti ja riviväli. Toinen haastattelu oli selkeästi lyhyempi, koska haastateltavan kanssa keskusteltiin vain ajatuksista tulevaa haastattelupohjaa varten, hän ei ollut käyttänyt ASTAa asuntoryhmään muuttaneiden pitkäaikaisten asukkaiden kanssa.

Syksyllä 2017 lähetin neljälle työntekijälle sähköpostikyselyn, jossa oli neljä kysymystä. Sähköpostikyselyn tarkoituksena oli saada työntekijöiden kokemuksia ja näkemyksiä alkuhaastattelulomakkeeseen liittyen. Lähetin kysymykset sähköpostin liitetiedostona saatekirjeen kanssa (Liite 4) ja vastaukset pyysin joko Word-tiedostoon tai sähköpostin viestiosaan kirjoittamalla. Vastausaika oli 30.10.-10.11.2017. Kaikki neljä työntekijää vastasivat kyselyyn määräajassa.

8.4 Aineiston analyysi

Aineiston analyysimenetelmänä käytin sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisissa tutkimuksissa. Sisällönanalyysissä tutkija päättää, mikä kerätyssä aineistossa on kiinnostavaa, erottelee ja merkitsee aineistosta ne asiat, jotka sisältyvät kiinnostuksen kohteeseen. Merkityt asiat erotetaan muusta aineistosta ja sen jälkeen aineisto voidaan esimerkiksi luokitella, teemoitella tai tyypitellä. Viimeiseksi kirjoitetaan yhteenveto. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 91–92) Laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät eivät ole sidoksissa aineiston keräämiseen samalla tavalla kuin määrällisessä eli kvantitatiivisessä tutkimuksessa. Mikäli kerätty aineisto ei tuota tulosta yhdellä analyysimenetelmällä, aineistoa voidaan tarkastella jonkin toisen menetelmän kautta. Sisällönanalyysin, tai sisältöanalyysin, kohteena voi olla mikä tahansa kirjoitetussa muodossa oleva aineisto. Sisällönanalyysin avulla on tarkoitus löytää tekstin ydin ja kuvata aineistoa tiivistetysti. Sisällönanalyysin lähtökohtana on aineiston luokittelu. Luokittelun avulla voidaan ikään kuin katsoa aineiston sisään ja sillä tavoin ottaa aineisto haltuun. Luokittelu voidaan jakaa teorialähtöiseen tai aineistolähtöiseen. Teorialähtöisessä luokittelussa aineistoa tarkastellaan teoriasta johdettujen luokkien avulla. (Kananen 2012, 116–117) Opinnäytetyössäni käytin aineistolähtöistä analyysiä. Aineistolähtöisessä analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimusongelman ja tehtävänasettelun mukaisesti. Pääperiaatteena on se, että analyysiyksiköt eivät ole etukäteen sovittuja tai päätettyjä eikä aikaisemmilla havainnoilla, tiedoilla tai teorioilla pitäisi olla tekemistä lopputuloksen kanssa. Käytännössä puhtaasti aineistolähtöinen analyysi on vaikea toteuttaa, koska

periaatteessa täysin objektiivisia havaintoja ei ole olemassa. Tutkijan käyttämät käsitteet, tutkimusasetelma ja menetelmät vaikuttavat aina lopputulokseen. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95–96)

Aloitin haastattelujen analyysin litteroimalla haastattelut ja tutustumalla niiden sisältöön. Tämän jälkeen etsin alkuhaastattelulomakkeeseen liittyviä ilmauksia tekstistä ja alleviivasin ne eri väreillä. Tätä vaihetta kutsutaan aineiston pelkistämiseksi ja silloin aineistosta karsitaan tutkimustehtävään nähden epäolennaiset asiat. Aineiston pelkistämistä ohjaa tutkimustehtävä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 109) Pelkistämisen jälkeen ryhmittelin aineiston samankaltaisuuksien perusteella ja yhdistelin ne luokiksi, jotka nimesin yhteisellä käsitteellä. Tätä vaihetta kutsutaan klusteroinniksi (Tuomi & Sarajärvi 2013, 110).

Loka-marraskuussa 2017 toteutetun kyselyn tulokset ryhmittelin ja teemoittelin. Etsin aineistosta ensinnäkin ilmaukset, jossa kuvataan sitä, mikä alkuhaastattelulomakkeessa on toimivaa ja mikä vaatisi vielä kehittämistä. Viimeisen kysymyksen kohdalla etsin ilmauksia, joilla oli yhdistävä teema ja lopuksi vielä selvitin, kuka on toimija kyseisen teeman kohdalla.

9 TULOKSET

9.1 Alkuhaastattelulomake

Tehdyt haastattelut litteroitiin, aineisto pelkistettiin ja ryhmiteltiin luokkiin, jotka nimettiin niille yhteisellä käsitteellä. Luokkiin ryhmitellyt ilmaukset muodostavat suuren osan alkuhaastattelulomakkeen sisällöstä ja käsitteet muodostavat alkuhaastattelulomakkeen pääotsikot.

Haastattelujen pohjalta lähdin suunnittelemaan alkuhaastattelulomaketta. Toinen haastateltava nosti esiin toiveen, että alkuhaastattelulomake ei olisi virallisen näköinen kaavake. Hän koki, että rasti ruutuun –tyyppinen arviointi luo asiakkaalle negatiivista kuvaa siitä, että häntä arvioidaan:

”Ku mä toivoisin, että se ois enempi niinku jollain lailla huomaamattomampi ehkä, et se ei oo tämmönen niinku... tää näyttää siltä, että mä arvioin sitä asukasta silleen niinku ikävällä tavalla.”

Lomakkeesta myös toivottiin mahdollisimman yksinkertaista ja avointa, johon olisi helppo kirjoittaa esiin nousevat asiat.

”Kuin että se ois ehkä niinku yks aa nelonen, kaksi aa nelosta, semmonen niinku tyhjä, mihin saa kirjoitella ja se on epävirallinen jollain lailla.”

Toisaalta haastateltavat pitivät tärkeänä, että tarpeellisten tietojen saaminen ja kirjaaminen ei jää pelkästään haastattelijan ammattitaidon varaan ja ASTA –lomakkeen hyvänä puolena pidettiin yksityiskohtaisia kysymyksiä tärkeistä asioista, joita ei välttämättä kuitenkaan osaisi kysyä, mikäli sitä ei lomakkeessa kirjattuna olisi.

”No kyllä mä sanoisin, että sen tarvii olla niinku ehkä aika yksinkertainen, yksinkertaisessa muodossa olevat kysymykset, mutta tota että se ei myöskään saa olla liian avoin, toisille asiakkaille ehkä tulee riittämäänkin aika avoin, mutta kyllä siellä pitää sitten olla niitä täydentäviäkin kysymyksiä, että just ne oikeet tiedot sitte tulee selville ja että saa sitte se tuen tarpeen.”

”..tässä oli siis paljon semmosii yksityiskohtasii juttuja, kysymysii joita ei ois ehkä huomannut, jos ois, lukis pelkkä niinku ruokailu, siisteys, semmosii pelkkii semmosii niinku -- mut siis mun mielestä hyvä oli toi pakkausselosteiden ymmärtäminen, jaa ruoka-aineiden oikea säilytys, tuoreus, käyttöpäivä, se oli mun mielestä sellasii hyvii ja sitten oli jotain näistä... ehkä jotenkin riittävästä levosta ja päivärytmistä, jotenkin et osaaks ...”

Haastatteluissa nousi esiin mahdollisuus siitä, että lomake itsessään olisi melko avoin ja alkuhaastattelun tekijällä olisi oma kappaleensa lomakkeesta, joka ohjaisi kysymään tarpeellisia asioita, mikäli ne eivät muuten keskustelun/haastattelun aikana tulisi esiin. Olin aikaisemmassa työssäni omaishoidon tuen sosiaaliohjaajana käyttänyt saman tyyppisellä mallilla tehtyä lasten ja nuorten hoitoisuuden arviointilomaketta, jossa työntekijän versiossa eri kohtia on avattu asiakkaan kappaletta enemmän. Tätä mahdollisuutta kumpikin haastateltavista piti hyvänä ajatuksena. Siksi lähdin viemään tätä ajatusta eteenpäin.

Haastatteluissa kävi ilmi, että vaikkakaan ASTAn ei katsottu soveltuvan käytettäväksi asumiskokeilussa, siinä oli paljon hyviä kysymyksiä, joita alkuhaastattelussa ei välttämättä osattaisi kysyä, mikäli sitä ei olisi kirjattu lomakkeeseen. Kysymykset olivat yksityiskohtaisia, mutta joidenkin asiakkaiden kohdalla tärkeitä, joten pidin ASTAa mukana, kun suunnittelin haastattelijan kappaletta alkuhaastattelulomakkeesta, jotta kaikki ASTAn hyvät ominaisuudet tulisivat otettua huomioon.

Haastatteluiden mukaan tärkeimpiä asioita alkuhaastattelutilanteessa on asiakkaan työpaikka ja sinne kulkeminen sekä avun tarve asumisessa, eli ruokailut, pukeutuminen, hygieniat sekä kotitöihin liittyvät asiat. Alkuhaastattelulomakkeen perustietoihin näistä nostettiin tärkeinä arjen sujuvuuteen ja hyvinvointiin liittyvinä asioina perussairaudet ja niiden hoitaminen, lääkitys ja sen hoitaminen, työpaikka ja sinne kulkeminen. Asumiskokeilun ohjaajien työvuorosuunnittelun kannalta oleellista tietoa on mahdolliset kotipäivät töistä eli arkivapaat.

Itsestä huolehtiminen -kohta sisältää luontevasti ADL-toiminnot (Activities of Daily Living, Activies of Daily Life), joista monia ei kuitenkaan katsottu tarpeellisiksi, kuten wc-toiminnot, pukeutuminen, ruuan vieminen suuhun ja muut fyysiseen avustamiseen liittyvät asiat. Toisaalta pukeutuminen mainittiin myös tärkeänä asiana. Tähän tulkitsen

olevan syynä se, että asumiskokeiluun tulevalle asiakkaalle tulee lähtökohtaisesti olla melko hyvät ADL-aidot ja hänen pitää pärjätä näissä melko itsenäisesti, koska asumiskokeilussa ohjaajat eivät ole paikalla klo 21-07 välillä ja tuona aikana apua saa vain puhelimitse tai virtuaalisesti tabletin avulla. Haastateltavien mielestä oli siis oletettavaa, että asumiskokeilijat osaavat käydä itsenäisesti wc:ssä ja osaavat fyysisesti pukea päälleen. Tulkitsin pukeutumisen mainitsemisen tärkeänä tarkoittavan siis pukeutumiseen liittyviä asioita, kuten säänmukainen pukeutuminen, siisteydestä huolehtiminen ja yksityiskohtien, kuten nappien tai vetoketjujen sulkemista/avaamista.

Ruokahuollon kohdalla oli haastattelujen perusteella tärkeää selvittää se, miten ruokailut järjestyvät asumisharjoittelun aikana. Rudolfin asuntoryhmä sijaitsee palvelutalon yhteydessä ja asiakkaiden käytettävissä on myös ravintola, missä voi halutessaan ruokailla. Tämän lisäksi koettiin tärkeänä selvittää, kuinka asiakas huolehtii asuntonsa jääkaappiin hankkimista ruokatarvikkeista, ymmärtääkö hän ruokatarvikkeiden oikean säilytyksen ja kuinka kauan ostettu ruoka säilyy tuoreena tai syöntikelpoisena. Pitkäaikaisten asukkaiden alkuhaastatteluissa oli myös kysytty esimerkiksi sitä, hallitseeko asukas kodinkoneiden, kuten uunin, turvallisen käytön.

Kotitöistä nousi esiin ainoastaan pyykinhuolto ja siivoaminen, toisessa haastattelussa jopa mainittiin, että tarkoitus ei ole keskittyä suurelta osin siivoamiseen, kuten usein asumiseen liittyen ajatellaan olevan tarpeellista. Toki asumiskokeilussa arvioidaan myös asiakkaan suoriutumista pyykinhuollosta ja siivoamisesta sekä opetellaan niistä huolehtimista, mutta ennemminkin tarkoituksena on selvittää se, miten paljon tukea asiakas tarvitsee arjen sujumiseksi eikä sitä, miten hienosti hän osaa siivota.

Turvallisuuteen liittyen pidettiin tärkeänä sitä, kuinka asumiskokeilija osaa pyytää apua ja hallitseeko laitteet, joilla saa yhteyden esimerkiksi ohjaajiin. Rudolfin asuntoryhmässä on käytössä tablettitietokoneet, joilla saa yöaikaan yhteyden ohjaajaan ja tarvittaessa ohjausta tai apua paikalle. Myös se, miten asiakas tuntee kellon tai hahmottaa aikaa nousi esiin haastatteluissa.

Kuudenneksi otsikoksi tuli kodin ulkopuolella asioiminen, vapaa-aika ja sosiaaliset suhteet. Tämän osion alle katsottiin tarpeeksi selvittää miten asiakas liikkuu kodin ulkopuolella, osaako mennä töihin tai kauppaan itsenäisesti vai tarvitseeko saattajan mukaan. Rahan käytön koettiin olevan hankalaa useille asiakkaille, joten siihen liittyvien

asioiden selvittämistä varhaisessa vaiheessa pidettiin tärkeänä. Pelkästään sitä, että asiakas nostaa rahaa itse, ei pidetty riittävänä vaan rahan käytöstä kaivattiin tarkempaa tietoa. Nostaako asiakas rahaa automaatista vai pankista, kuinka usein saa rahaa tilille ja onko hänellä virallinen edunvalvoja. Sosiaaliin suhteisiin liittyen pidettiin oleellisena lähinnä sitä, miten asiakas on ajatellut pitää yhteyttä ystäviin tai perheenjäseniin asumisharjoittelun aikana. Tässä taustalla oli ajatus siitä, että varsinkin toisesta asumisyksiköstä asumiskokeiluun tuleva voi kokea yllättävänkin raskaana sen, että on asunnossa yksin eikä ole tuttuja asuintovereita ympärillä, vaikka normaalitilanteessa asiakas saattaisi helposti asuinkumppaneihin ärsyyntyäkin.

Alkuhaastattelulomakkeen pääotsikot ja niiden alle ryhmitellyt aihepiirit on esitetty taulukossa 2.

TUTKIMUSKYSYMYKSI: MITEN TUEN TARVETTA JA ASIAKKAAN VOIMAVAROJA PITÄISI KUVAAT ASUMISKOKEILUN ALKAESSA ONNISTUNEEN ASUMISKOKEILUN MAHDOLLISTAMISEKSI?	
ALKUPERÄINEN ILMAUS	KÄSITE
ruoka-aineiden oikea säilytys	RUOKAHUOLTO
tuoreus	
käyttöpäivä	
pakkausselosteiden ymmärt.	
ruokailun järjestäminen	
syömisen järjestäminen	
osaako laittaa uunin pois päältä	
kotityöt	KOTITYÖT
siivous	
pyykki	
riittävä lepo	
tunnistaa terveydentilansa	
vuorokausirytmii	

nukkuminen	ITSESTÄ HUOLEHTIMINEN
hlökohtaisen hygienian hoito	
lääkkeiden ottaminen	
osaa pyytää apua	TURVALLISUUS
kellon tunteminen	
ajan hahmottaminen	
tietokoneen käyttö	
tabletin käyttö	
puhelimien käyttäminen	
ongelmatilanteissa toiminta	
yöaikaan toimiminen	
oikeaan paikkaan avun hälyyttäminen	
missä käy töissä	
miten lähtee töihin	
miten aamuherätys menee	
kotipäivät	
perussairaudet	
lääkitys	
liikkuminen	KODIN ULKOPUOLELLA ASIOIMINEN, VAPAA-AIKA, SOSIAALISET SUHTEET
osaako mennä sieltä (asumisharjoittelusta) töihin, kauppaan	
sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen	
rahan käyttö	

Taulukko 2. Aineiston ryhmittely.

9.2 Alkuhaastattelulomakkeen arviointia

Lähetin neljälle henkilölle kysymyksiä alkuhaastattelulomakkeeseen sekä asumiskokeiluun liittyen. Sain määräajassa takaisin vastaukset kaikilta neljältä henkilöltä. Kaksi kyselyyn vastanneista käyttää työssään alkuhaastattelulomaketta ja kaksi vastaajaa tarvitsee työssään tietoa asiakkaan asumisen taidoista ja asumiskokeilun sujumisesta. Kaikille vastaajille esitettiin samat kysymykset, vaikka vastaajien työnkuva ja näkökulma vaihtelevat, mutta alkuhaastattelulomake oli kaikille tuttu ja sen pohjalta saatu tieto on oleellista kaikkien vastaajien työssä. Esitetyt kysymykset löytyvät liitteestä 3.

Vastauksista etsin kolmenlaista informaatiota. Ensinnäkin minua kiinnosti, millaisiin asioihin alkuhaastattelulomakkeessa oltiin tyytyväisiä ja millaisia kehittämissuhteita sille esitetään vuoden käyttökokemuksen perusteella. Lisäksi minua kiinnosti tietää millaista tietoa asumiskokeilun aikana koettiin tarpeelliseksi kerätä ja lähinnä se, kokivatko vastaajat saaneensa haastattelulomakkeen avulla tarpeellista tietoa.

Vastaajat olivat tyytyväisiä alkuhaastattelulomakkeeseen sen sovellettavuuden vuoksi. Alun perinkin haastattelulomaketta lähdettiin suunnittelemaan mahdollisimman avoimeksi, jotta se olisi yksilöllinen ja sovellettavissa jokaiselle asiakkaalle erikseen. Esimerkiksi ASTA^{TM}-lomaketta käytettäessä jouduttiin keräämään paljon turhaa tietoa asumiskokeilun tarpeisiin nähden. Turha tieto liittyi lähinnä esimerkiksi fyysiseen avustamiseen liittyviin asioihin. Positiivisena koettiin vastausten mukaan myös tavoitteiden asettaminen osa-alueitten mukaisesti, koska sen koettiin pitävän tavoitteet konkreettisina ja helpottavan tavoitteiden toteutumista.

Kehittämissuhteina nousi esiin se, että alkuhaastattelulomakkeessa ei ollut paikkaa tärkeille puhelinnumeroille. Alkuhaastattelulomakkeeseen toivottiin paikkaa esimerkiksi sosiaalityöntekijän, omaisten, ryhmäkodin ja asiakkaan itsensä puhelinnumeroille. Nimen ja puhelinnumeroiden lisäksi haastattelulomakkeeseen ei tule muita henkilötietoja, kuten henkilöturvastunnusta tai osoitetta. Asiakastiedot kirjataan asiakastietojärjestelmään, joka asumiskokeilussa on Effica. Nimen voi tarvittaessa vaikka poistaa lomakkeesta. Mielestäni paras ratkaisu olisi se, jos täytetyn haastattelulomakkeen saisi skannattua asiakastietojärjestelmään ja paperiversioon voisi sen jälkeen tuhota.

Eniten kehittämisehdotuksia tuli kohtaan ruokahuolto. Ruokahuoltoon liittyvät kysymykset koettiin osittain liian teknisinä ja yksityiskohtaisina. Vastauksissa mainittiin esimerkiksi pakkausselosteiden ymmärtäminen, jonka kysyminen on turhaa, jos asiakas ei osaa lukea. Ruokahuoltoon liittyen pidettiin tärkeänä selvittää, miten ja missä asiakas on tottunut syömään, esimerkiksi syökö hän aamupalaa, lounasta, päivällistä jne. ja missä hän ateriat syö. Muutenkin ruokailutottumusten ja siihen mahdollisesti liittyvien haasteiden selvittämistä pidettiin tärkeänä, jotta työntekijät voivat esimerkiksi tukea ja ohjata terveellisissä ruokailutottumuksissa sekä painonhallinnassa, mikäli asiakas kokee vaikeaksi noudattaa terveellistä ruokavaliota tai toivoo tukea ruokailutottumuksiensa muuttamiseen. Ostosten tekemisen katsottiin soveltuvan paremmin ruokahuolto kohtaan kuin kuudenteen, kodin ulkopuolella asioiminen -kohtaan, todennäköisesti koska asumiskokeilun aikana suurin osa ostoksien tekemisestä liittyy nimenomaan ruokahuoltoon. Vaateostoksia tai muita hankintoja ei muutaman viikon asumiskokeilun aikana välttämättä tarvitse tehdä. Alkuhaastattelulomakkeen kehittämisehdotukset ja toimivat asiat tiivistetysti taulukossa 3

TOIMIVAA ALKUHAASTATTELU- LOMAKKEESSA	Yksilöllinen sovellettavuus
	Tavoitteet pysyvät konkreettisina
KEHITETTÄVÄÄ ALKUHAASTATTELU- LOMAKKEESSA	Liian yksityiskohtaisia ja teknisiä kysymyksiä
	Tärkeille puhelinnumeroille ei ole paikkaa
	Sisältöjen paikan miettiminen

Taulukko 3. Alkuhaastattelulomakkeen toimivat asiat ja kehittämiskohteet.

Viimeinen kysymys koski sitä, millaista tietoa työntekijät kokivat, että asumiskokeilun aikana pitäisi asiakkaasta saada, jotta siitä olisi hyötyä asiakkaan tulevaisuuden asumisen

suunnittelun kannalta. Kysymyksen tarkoituksena oli selvittää, kuvaako käytössä oleva alkuhaastattelulomake riittävästi asiakkaan toimintakykyä, jotta tulevaisuuden asumismuotoa tai -järjestelyjä voidaan arvioida vai nouseeko vastauksista asioita, joita ei lomakkeesta löydy.

Vastauksissa nousi esiin asumisen kannalta tärkeitä asioita, jotka jaoin kahden eri teeman alle. Osa esiin nostetuista asioista liittyi työntekijän ajankäyttöön ja työskentelyyn. Osa puolestaan liittyi asiakkaan taitoihin ja ominaisuuksiin. Teemoitelluista vastauksista esimerkit taulukossa 4.

ALKUPERÄINEN ILMAUS	TEEMA	TOIMIJA
pystyykö itse järjestämään itselleen tekemistä	yksin oleminen	asiakas
pelot yöaikaan		
viihtyykö yksin		
mitä tekee yksin ollessa		
kuinka kiinni on läheisissä		
kuvataan tuen tarvetta mahdollisimman tarkasti	kirjaaminen	ohjaaja
realistinen kokonaiskuva tarvittavan tuen määrästä		
kirjoittaa arvioivaa raporttia kaikesta mitä yhdessä teemme		

Taulukko 4. Esimerkki kyselyn vastausten teemoista.

Vastausten pohjalta nousi selkeästi esiin, että asumiskokeilun ehkä oleellisimpana asiana on selvittää, miten hyvin asiakas sietää yksin olemista ja osaako hän hakeutua toisten ihmisten seuraan, jos ei halua olla yksin. Tärkeää on selvittää myös se, kuinka asiakas osaa pyytää tarvittaessa apua. Näitä asioita ei välttämättä saa selville alkuhaastattelun perusteella.

Monet työntekijöiden ajankäyttöön ja työskentelyyn liittyvät vastaukset toivat esiin kirjaamisen tärkeyttä. Asiakkaiden kanssa työskentelee eri ohjaajia eri vuoroissa. Jotta loppuarviosta saataisiin tarpeeksi luotettava ja kattava, nousee työntekijöiden kirjaukset tärkeään rooliin. Vastausten perusteella työntekijät panostavat kirjaamiseen kuvailemalla mahdollisimman tarkasti eri toimintoihin liittyneen tuen ja ohjauksen tarpeen.

9.3 Kyselyn pohjalta muokattu alkuhaastattelulomake

Loka-marraskuussa 2017 tehdyn sähköpostikyselyn vastausten perusteella muokkasin alkuperäistä alkuhaastattelulomaketta, jotta sen avulla olisi paremmin mahdollista saada selville asiakkaan tuen tarpeita. Uuden alkuhaastattelulomakkeen tein Word-tekstinkäsittelyohjelman lomaketyökaluilla, jotta lomakepohja voidaan toisaalta suojata vahingossa tapahtuvalta muokkaamiselta ja toisaalta, jotta se on mahdollista täyttää tarvittaessa myös tietokoneella. Lisäsin alkuun laatikon tärkeille puhelinnumeroille. Aihepiirien jaottelu säilyi samanlaisena, koska se koettiin toimivaksi, joten varsinaiseen alkuhaastattelulomakkeeseen ei tullut juurikaan muutoksia. Muutokset koskivat haastattelijan kappaletta. Tavoitteenani oli muokata työntekijälle tarkoitettua suuntaa antavaa kysymyspatteristoa niin, että he osaisivat jo alkuhaastattelussa kysyä oikeansuuntaisia kysymyksiä asiakkaan tuen tarpeiden ja haasteiden selvittämiseksi. Alkuhaastattelulomake on ollut käytössä jo reilun vuoden, joten työntekijät, jotka alkuhaastatteluita tekevät, osaavat varmasti jo muokata alkuhaastattelua tarpeen mukaan. Asumiskokeilua on kuitenkin tarkoitus laajentaa myös toiseen yksikköön ja työntekijätkin voivat välillä vaihtua, joten mielestäni oli tärkeää muokata lomake työntekijöiden havaintojen pohjalta vastaamaan paremmin tarvetta.

Yksi tutkimuskysymyksistäni oli, kuvaako alkuhaastattelulomake riittävästi asiakkaan psykososiaalista toimintakykyä asumiskokeilun tarpeisiin. Vastaus tutkimuskysymykseen on, että ammattitaitoinen ja kokenut työntekijä osaa käyttää lomaketta soveltavasti niin kuin oli tarkoituskin, mutta ihan kaikki asumiskokeilun kannalta tärkeät osa-alueet eivät alkuperäisestä alkuhaastattelulomakkeesta tule esiin.

Vastausten pohjalta muokattu haastattelijan kappale alkuhaastattelulomakkeesta on esitetty liitteessä 5. Ruokahuolto –kohtaan tuli eniten kehittämis ehdotuksia ja poistin pikkutarkat kysymykset esimerkiksi ruoka-aineiden oikeasta säilyttämisestä ja esimerkiksi viimeisestä käyttöpäivästä. Nämä kysymykset olivat alun perin ASTAsta ja niitä pidettiin haastatteluiden pohjalta tarpeellisina. Käytäntö on kuitenkin osoittanut, että on tärkeämpää selvittää niin sanotut suuret linjat ruokailuun liittyen, asiakkaan ruokailutottumukset ja onko niissä tuen tarvetta sekä käytännön asiat, kuten se miten ruokailu järjestetään. Uskoakseni pikkutarkat kysymykset eivät ole asumiskokeilussa tarpeellisia, koska ohjaajat ovat usein tekemisissä asiakkaan kanssa ja he hoitavat usein

yhdessä esimerkiksi ruokaostoksilla käymistä ja ruuan laittamista, joten ruoka-aineiden tuoreus tulee joka tapauksessa usein arvioitua yhdessä.

Lisäsin alkuhaastattelulomakkeeseen turvallisuus –kohtaan kysymyksen siitä, onko asiakkaalla tiedossa olevia pelkotiloja yöaikaan. Sosiaalisia suhteita ja vapaa-aikaa käsittelevään osioon lisäsin kysymyksen yksin olemiseen liittyen sekä siitä, osaako asiakas järjestää itselleen tekemistä vai onko hän muiden järjestämän toiminnan varassa. Vastausten perusteella siirsin töihin kulkemisen viimeiseen kohtaan, jossa käsitellään myös kodin ulkopuolella liikkumista. Työmatkoista kysymisen heti perustietojen yhteydessä koettiin vievän keskustelua myös muuhun kodin ulkopuolella liikkumiseen liian aikaisessa vaiheessa alkuhaastattelua.

10 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli asiakkaan tuen tarpeiden ja voimavarojen riittävä kuvaaminen asumiskokeilun alussa. Työntekijöiden haastattelujen sekä muiden työvälineiden pohjalta tehtiin alkuhaastattelulomake, jota käytetään asumiskokeilun alkuhaastattelussa tuen tarpeen selvittämiseen sekä tavoitteiden asettamiseen. Kesällä 2016 valmistunut alkuhaastattelulomake vastaa asetettuun tutkimuskysymykseen siitä, miten asiakkaan tuen tarpeita ja voimavaroja pitäisi kuvata asumiskokeilun alussa onnistuneen asumiskokeilun mahdollistamiseksi. Vuoden käytön jälkeen oli aika arvioida sitä, kuvaako alkuhaastattelulomake riittävästi asiakkaan psykososiaalista toimintakykyä asumiskokeilun tarpeisiin. Asian selvittämiseksi työntekijöille tehtiin sähköpostikysely, jonka tuloksista kävi ilmi, että vaikkakin alkuhaastattelulomaketta pidettiin toimivana, se oli osittain liian yksityiskohtainen. Kyselyn vastausten perusteella alkuhaastattelulomaketta muokattiin toimivammaksi ja samalla siitä tehtiin lomakemuotoinen.

Opinnäytetyön avulla haluttiin myös selvittää, voiko asumiskokeilulla tukea asiakkaan toimijuutta. Lähtökohtana oli, että toimintakyvyn kuvaaminen ei luo riittävää pohjaa asiakkaan halujen, toiveiden ja kykyjen näkyviksi pohtimiselle. Näistähän asumiskokeilussa pohjimmiltaan on kyse. Sen vuoksi toimintakyvyn lisäksi on tarkasteltava toimijuuden osa-alueita. Asumiskokeilussa asiakas on toimiva subjekti, jolla on tavoitteet asumiskokeilujaksolle. Tavoitteiden pohtiminen ja niitä kohti tuetusti eteneminen voi auttaa itsenäisemmän asumisen saavuttamisessa ja sitä kautta toimijuuden tunnon muodostumisessa.

Helsingissä on tuotettu kehitysvammaisten asumispalveluita verrattain kalliisti ja viime vuosien tavoitteena on ollut palvelurakenteen keventäminen sekä tuetun asumisen lisääminen kehitysvammaisten asumispalveluissa. Asumiskokeilun aloittaminen oli askel tätä tavoitetta kohden. Asumiskokeilun tarkoituksena on myös tuottaa luotettavaa arvioita asiakkaiden asumisen tuen tarpeista sekä auttaa asumisen sijoituksista vastaavaa SAS-ryhmää arvioimaan asiakkaan tulevaa asumismuotoa mahdollisimman hyvin. Nämä tavoitteet ovat myös linjassa valtioneuvoston vuonna 2010 tekemän periaatepäätöksen kanssa. Periaatepäätöksen mukaan kehitysvammaisille henkilöille tulee tarjota asunto tavalliselta asuinalueelta sekä turvata tarvittavat ja yksilölliset palvelut. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2012, 9)

Asumiskokeilun aloittaminen on ollut selvästi askel oikeaan suuntaan, sillä vammaistyön vuoden 2017 tuloskortin mukaan tuetun asumisen kasvu on ollut jopa tavoitteita suurempaa. Tilannetta on kuitenkin varmasti vaikeuttanut Helsingin asuntotilanne. Kohtuuhintaisia pieniä asuntoja, yksiöitä ja kaksioita, on kysyntään nähden vähän ja esimerkiksi Helsingin kaupungin asuntoihin on jatkuvasti aktiivisena noin 15 000 hakemusta (Stadin asunnot 2017)

Opinnäytetyöni on ollut pitkä prosessi, mutta mielestäni se, että työssä myös arvioidaan tehdyn alkuhaastattelulomakkeen soveltuvuutta sekä kehittämisehdotusten pohjalta muokataan uusi ehdotus alkuhaastattelulomakkeeksi, tuo työlle paljon lisäarvoa. Alkuperäistä alkuhaastattelulomaketta on käytetty asumiskokeilussa sen alusta lähtien ja siihen ollaan mitä ilmeisimmin oltu suhteellisen tyytyväisiä. Kehittämisehdotusten pohjalta lomaketta on nyt voitu muokata paremmaksi ja siihen on lisätty kohtia, joita alkuperäisessä versiossa ei mainittu, mutta työntekijät ovat ne kokemuksen myötä osanneet asiakkailta kysyä. Asumiskokeilua ollaan tällä hetkellä aloittamassa myös Helsingin kaupungin toisessa asumisyksikössä ja tarkoitus on luonnollisestikin hyödyntää Rudolfin asuntoryhmän kokemuksia ja työtä, jota asumiskokeilun aloittamiseksi on siellä tehty. Mikäli alkuhaastattelulomake otetaan käyttöön myös toisessa yksikössä, on hyvä, että asumiskokeilun kokeneiden työntekijöiden sekä asumiskokeilusta saatavaa tietoa työssään hyödyntävät henkilöt ovat päässeet esittämään näkemyksiään lomakkeen kehittämisestä.

Alkuperäinen alkuhaastattelulomake on suojaamaton Word-tiedosto, joten siihen on mahdollista tehdä muutoksia tarpeen mukaan. On kuitenkin hyvä, että työntekijöiltä on nyt kootusti ja suunnitelmallisesti kysytty kokemuksia alkuhaastattelulomakkeesta, koska tämän tyyppinen kehittämistyö helposti jäisi arjessa tekemättä. Työntekijät osaavat kokemuksensa pohjalta lisätä tarvittavat asiat alkuhaastatteluun, mutta uudessa yksikössä tämän tyyppisen tiedon keräämiseen kuluisi aikaa. Näin työntekijöiden kokemus ja näkemys tulee paremmin esiin ja lomakkeesta tulee enemmän tarkoitukseen soveltuva. Tutkimuskysymykseen ”kuvaako haastattelupohja riittävästi asiakkaan psykososiaalista toimintakykyä asumiskokeilun ja organisaation tarpeisiin” vastaus on siis ei, mutta kehittämisehdotuksilla täydennetty lomake kuvaa paremmin kuin alkuperäinen.

Selkeästi tärkeimpänä asiana asumiskokeilun aikana selvitettävistä asioista nousi se, kuinka henkilö viihtyy yksin tai sietää yksin olemista. Perinteisesti kehitysvammaiset henkilöt ovat asuneet laitoksissa tai viime vuosikymmeninä avopalveluiden piirissä asuntoloissa ja ryhmäkodeissa. Kehitysvammaiset henkilöt eivät välttämättä ole tottuneet olemaan yksin. Alkuhaastattelussa voi kysyä kysymyksiä kuten ”tykkäätkö olla omassa huoneessa” tai ”mitä teet yksin ollessasi”, mutta oikeastaan yksin olemisen helppous tai vaikeus selviää vasta pidemmän ajan kuluessa, varsinkin jos henkilö tulee lapsuudenkodistaan tai ryhmäkodista, missä on aina muita ihmisiä ympärillä. Ryhmäkodissa muut asukkaat eivät yleensä ole henkilön itsensä valitsemia asuinkumppaneita ja saattavat usein tuntua ärsyttäviltäkin, mutta muutos on iso, kun henkilö muuttaa omaan asuntoon asumaan. Mikäli henkilö ei kestä yksin olemista eikä osaa itsenäisesti hakeutua toisten seuraan, on pelkästään työntekijöiden järjestämän tekemisen varassa, muutto omaan asuntoon ei sillä hetkellä varmastikaan ole oikea ratkaisu. Kuten eräässä vastauksessa sanottiin, kaikki muu pystytään asuntoon järjestämään (palvelut, tuki, apu), mutta yksinolemista täytyy sietää, jotta voi muuttaa yksin asumaan. Toisaalta kuitenkin ei voi olla lähtökohtaisesti sellaista oletusta, että kehitysvammainen henkilö tarvitsee ryhmämuotoista asumista, vaan tilanne on yksilöllisesti selvitettävä.

Asumiskokeilun aikana selvitetään asiakkaan asumisen tuen tarpeita, mutta myös haaveita ja toiveita tulevan asumisen suhteen. Näitä asioita asiakas voi pohtia yhdessä asumiskokeilun työntekijöiden kanssa. Eräässä vastauksessa asiaa pohdittiin näin:

”Tärkeintä on keskustella asiakkaan kanssa tulevaisuudestaan ja kysellä häneltä, minkälaisia näkemyksiä ja haaveita hänellä on asumisestaan ja minkälaisella tuella voisimme asumiskokeilun aikana tukea häntä niiden toteutumisessa.”

Asumiskokeilun alkuhaastattelussa on tarkoitus tehdä asiakkaan toimintakykyä näkyväksi ja luoda tavoitteet, mitä asiakas haluaa osata tai kyetä, asumiskokeilun jälkeen. Asumiskokeilun aikana työntekijöillä on mahdollista tutustua asiakkaaseen ja keskustella esimerkiksi tämän tulevaisuuden haaveista. Asumiskokeilun aikana kerätystä tiedosta laaditaan loppuarvio, johon voidaan liittää toimijuuden ulottuvuuksista haluamisen, voimisen ja tuntemisen ulottuvuudet, jolloin voidaan tukea asiakkaan toimijuuden tuntoa ja toimijuutta. Huolellinen kirjaaminen koko asumiskokeilun aikana edesauttaa tämän tavoitteen täyttymistä.

Jatkotutkimuksia ajatellen olisi mielenkiintoista tietää, miten asumiskokeilu on vaikuttanut asiakkaiden sijoittumiseen esimerkiksi tuettuun tai ohjattuun asumiseen, eli millainen on asumiskokeilun vaikuttavuus. Ovatko asumiskokeilussa olleet asiakkaat oppineet asumiskokeilun aikana tarvittavia taitoja, että ovat voineet siirtyä itsenäisempään asumismuotoon ja onko asumiskokeilun aikana riittävästi saatu selville esimerkiksi sitä, kuinka paljon ja millaista tukea asiakas tarvitsee asuakseen omassa asunnossa.

10.1 Opinnäytetyön luotettavuus

Opinnäytetyöni on tehty tiettyyn tarkoitukseen, tietyn yksikön asumiskokeilun avuksi ja työvälineeksi. Valmiit toimintakyvyn kuvaamisen välineet ja mittarit ovat tarkoitettu kaikkien, esimerkiksi kehitysvammaisten henkilöiden toimintakyvyn kuvaamiseen ja arvioimiseen. Asumiskokeilussa on reunaehdot, jotka rajaavat osan asiakasryhmästä pois, esimerkiksi se, että henkilökunta ei ole paikalla yöaikaan. Lisäksi kyseessä on muutaman viikon mittainen jakso, jolloin liian laajoja työvälineitä ei ole järkevää käyttää. Tämän vuoksi ei ollut mielekästä lähteä kuvaamaan toimintakykyä yleisillä työvälineillä, joissa joudutaan keräämään runsaasti tietoa sellaisistakin asioista, jotka eivät asumiskokeilun puitteissa ole tarpeellisia. Opinnäytetyön lopputulos, muokattu alkuhaastattelulomake, on näin ollen tehty tarkasti määriteltyyn tarpeeseen ja siinä on otettu huomioon asumiskokeilun asettamat reunaehdot. Siksi sitä ei voi käyttää koko asiakasryhmän asumisen taitojen kuvaamiseen, mutta siitä voi olla hyötyä muiden asumiskokeilu- tai harjoittelupaikkojen käytössä.

Tutkimuksen luotettavuuden arvioiminen on kokonaisuus, jossa tutkimuksen sisäinen johdonmukaisuus painottuu. Luotettavuuden arvioinnissa arvioidaan eri osa-alueita erikseen, mutta myös suhteessa toisiinsa. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 140)

Opinnäytetyössä oli tutkimuksen kohteena asumiskokeilun alkuhaastattelu. Alkuhaastattelua varten oli tavoitteena tehdä alkuhaastattelulomake, joka kuvaa riittävästi asiakkaan tuen tarpeita ja voimavaroja asumiskokeilun alkaessa. Aluksi perehdyin olemassa oleviin työvälineisiin, joista yhtä päädyttiin käyttämään kokeiluluonteisesti asuntoryhmään muuttavilla asiakkailla. Lisäksi toisesta työvälineestä päädyttiin ottamaan täydentäviä kysymyksiä, koska käytettävä ASTA™ - Asumisen toimintojen

arviointilomakkeisto mahdollisti lisäkysymysten käyttämisen. Saatujen kokemusten perusteella todettiin, että ASTAssa oli paljon hyviä puolia, mutta asumiskokeilun tarkoitukseen se ei sellaisenaan ollut soveltuva. ASTAa ja siitä saatuja kokemuksia käytettiin apuna alkuhaastattelulomaketta tehtäessä.

Alkuhaastattelulomakkeen pohjana käytettyjen haastatteluiden määrä, $n=2$, on pieni, mutta haastattelujen lisäksi käytin myös muuta aineistoa, kuten jo olemassa olevia työvälineitä sekä mittareita. Olin ajatellut, että haastattelujen määrä olisi isompi, mutta uutta palvelua tai toimintaa aloitettaessa tilanteet eivät ole aina etukäteen arvioitavissa. Haastatteluista saatiin riittävästi materiaalia juuri siksi, että muutakin aineistoa oli käytettävissä enkä joutunut nojautumaan pelkästään haastatteluihin alkuhaastattelulomaketta tehdessäni. Mielestäni alkuhaastattelulomakkeen ensimmäisestä versiosta tuli melko kattava. Oli kuitenkin hyvä, että kehittämissä vaiheissa vastaajia oli useampia ihmisiä ($n=4$) ja vastaajien joukossa oli myös henkilöitä, jotka eivät ole olleet tutkimusprosessissa alusta lähtien mukana. Sähköpostikyselystä sain hyvin aineistoa alkuhaastattelulomakkeen kehittämiseksi. Vastaajat ovat kokeneita työntekijöitä, joilla on paljon asiantuntemusta ja ammattitaitoa. Lisäksi alkuhaastattelulomaketta oli ehditty käyttää jo riittävän pitkään, jotta vastaajat osasivat kertoa, mitkä asiat voisivat olla paremmin.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on tutkimuksen keskeinen tutkimusväline. Tutkija on laadullisen tutkimuksen pääasiallinen luotettavuuden kriteeri. Laadullinen tutkimus sisältää usein paljon enemmän esimerkiksi henkilökohtaista pohdintaa kuin määrällinen tutkimus. (Eskola & Suoranta 1998, 213–214) Olen työskennellyt kehitysvammahuollossa lähes 20 vuotta, Helsingin kaupungilla vuodesta 2006 lähtien. Siksi toisinaan on ollut vaikea perusteella kaikkia valintojani tutkijana tieteellisesti, koska kehitysvammaisten asumispalvelut ovat niin tuttu työskentelykenttä minulle ja osan tutkimuksen etenemiseen liittyvistä valinnoista olisin tehnyt jo ammattitaidon perusteella. Opinnäytetyöni oli kuitenkin työelämälähtöinen, joten työn hyödynnettävyyden kannalta oli perusteltua käyttää omaa osaamista sekä tehdä kompromisseja prosessin edetessä.

Opinnäytetyöprosessi kesti lähes kaksi vuotta siitä, kun sain tiedon, että asumiskokeiluun liittyvälle opinnäytetyölle olisi organisaatiossa tarvetta. Prosessi on kohtuullisen pitkä, mutta koska se on toteutettu useassa vaiheessa, organisaatio on saanut tarvitsemansa, alkuhaastattelulomakkeen, melko varhaisessa vaiheessa prosessia ja se on otettu heti

käyttöön. Pitkä prosessi mahdollisti sen, että alkuhaastattelulomaketta päästiin myös kehittämään.

10.2 Opinnäytetyön eettisyys

Valitsin tutkimusaiheen, koska kehitysvammaisten henkilöiden asumisessa on viimeisen vuosikymmenen aikana tapahtunut suuria muutoksia ja seuraavan kymmenen vuoden aikana muutokset tulevat jatkumaan. Vammaispalvelulaki ja kehitysvammaisten erityishuoltolaki ovat muuttumassa ja yhdistymässä ja sote-uudistusta valmistellaan kovaa vauhtia. Opinnäytetyöni kantavana ajatuksena oli asiakaslähtöisyys sekä asiakkaan voimavarojen ja tavoitteiden tukeminen. Asiat, jotka helposti jäävät uudistusten ja muutosten jalkoihin varsinkin kyseisen asiakasryhmän ollessa kyseessä. Opinnäytetyö toteutettiin kuitenkin työntekijöiden näkökulmasta. Työntekijät ovat usein avainasemassa siinä, kuinka hyvin esimerkiksi perustuslain mukaiset oikeudet ja tasa-arvo toteutuvat kehitysvammaisen henkilön elämässä. Asumispalveluissa työn tekemisen kulttuuri ja työskentelytavat ovat muuttuneet paljon esimerkiksi kehitysvammalakiin vuonna 2016 tehtyjen muutoksien ansiosta. Muutoksilla vahvistetaan kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta sekä itsenäistä suoriutumista.

Asumiskokeilun tavoitteena on selvittää, millaisilla palveluilla ja millaisella tuella henkilö pystyisi asumaan itsenäisemmässä asumismuodossa. Nämä tavoitteet ovat hyvin linjassa esimerkiksi valtioneuvoston periaatepäätöksen kanssa, jonka mukaan kehitysvammaisilla henkilöillä on oikeus asua tavallisilla asuinalueilla normaalissa asuntokannassa. Laitoksia on purettu vauhdikkaasti viime vuosina ja onkin tärkeää, että asumisessa kokeillaan uusia asioita yksilöllisesti asiakkaan tarpeen mukaan. Asumiskokeilulla voidaan lisätä yksilöllisten palveluiden ja asumisratkaisujen suhteellista määrää sen sijaan, että asiakkaat automaattisesti sijoitettaisiin esimerkiksi ryhmäkoteihin.

Hain opinnäytetyötä varten tutkimuslupaa Helsingin kaupungilta toukokussa 2016. Vammaistyön johtaja myönsi luvan 2.6.2016. Tutkimuslupahakemuksessa mainittiin, että tutkimuksesta ei koidu kustannuksia Helsingin kaupungille ja että tutkija huolehtii kerätyn aineiston hävittämisestä opinnäytetyön valmistuttua.

Tuomen ja Sarajärven (2013) mukaan ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa ihmisoikeudet ovat eettinen perusta. Tutkijan on selvitettävä tutkimukseen osallistuvilla tutkimuksen tavoitteet ja menetelmät sekä mahdolliset riskit. Tutkimukseen osallistutaan vapaaehtoisesti, mikä kuuluu tutkittavien suojaan. Tutkittavat voivat koska tahansa kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen, keskeyttää osallistumisensa sekä jälkikäteen kieltää itseään koskevan aineiston käyttämisen tutkimusaineistona. Tutkijan tulee pitää huoli, että tutkimukseen osallistujat tietävät mihin ovat osallistumassa. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 131)

Opinnäytetyöni on toteutettu edellä mainittuja periaatteita noudattaen. Tutkimukseen osallistuminen oli työntekijöille vapaaehtoista. Oli kuitenkin ilo huomata, kuinka mielellään he osallistuivat ja halusivat kehittää alkuhaastattelulomaketta. Kesän 2016 haastatteluista sovittiin hyvissä ajoin haastateltavien kanssa. Syksyn 2017 sähköpostikyselyyn liittyen olin etukäteen yhteydessä työntekijöihin joko puhelimitse tai kasvotusten keskustellen, jolloin kerroin kyselyn tarkoituksesta ja kysyin halukkuudesta osallistua tutkimukseen. Lisäksi saatekirjeessä kerroin vielä opinnäytetyöstä ja osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Vastauksia on käsitelty nimettömästi. Haastattelut litteroitiin, minkä jälkeen äänitiedostot tuhottiin, ja vastaajista käytettiin kirjaintunnisteita. Sähköpostikyselyt tulostettiin nimet poistaen ja varustettiin niin ikään kirjaintunnisteilla.

Tutkimukseen osallistuneita henkilöitä oli vähän ja monet heistä oli tuttuja minulle vähintään työni kautta. Prosessia aloittaessani minulla ei ollut tietoa, että näin tulisi käymään, mutta koska kyseessä ei ollut esimerkiksi työhyvinvointiin liittyvä tutkimus, katsoin, että se ei haitannut tutkimuksen toteuttamista. Uskallan jopa väittää, että tuttujen henkilöiden kanssa työskentely edesauttoi sitä, että alkuhaastattelulomakkeesta tarvetta vastaava.

LÄHTEET

ASPA-säätiö. N.d. ASTA™ - Asumisen toimintojen arviointi. Käyttäjän käsikirja. Luettu 19.11.2017. https://www.aspa.fi/sites/default/files/ASTA-kayttajan_kasikirja_1.10.pdf

Eskola, J. & Suoranta J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.

Giddens, A. 1984. Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Suom. Andersson, P. & Heiskanen, I. Helsinki: Otava.

Hellqvist, H. 2014. ”Kaikki perustuu siihen, että opitaan tunteen meidän asukkaat”. TOIMI-menetelmä ja yksilökeskeinen elämänsuunnittelu kehitysvammaisten ihmisten toimijuuden tukemisessa. Sosiaalialan koulutusohjelma. Tampereen ammattikorkeakoulu. Ylempi amk-opinnäytetyö.

Helsingin kaupunki. N.d. Kehitysvammaisten asumiskokeilu. Helsingin kaupungin www-sivut. Luettu 19.11.2017. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/palvelut/palvelukuvaus?id=6141>

Helsingin kaupunki. N.d. Kehitysvammaisten autettu, ohjattu ja tuettu asuminen. Helsingin kaupungin www-sivut. Luettu 19.11.2017. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/palvelut/palvelukuvaus?id=2888>

Helsingin kaupunki. 2017. Rudolfin asuntoryhmä. Helsingin kaupungin www-sivut. Päivitetty 08.02.2017. Luettu 19.11.2017. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/palvelut/palvelukuvaus?id=2888>

Helsingin kaupunki. 2017. Vammaisten palvelut: Asuminen. Helsingin kaupungin www-sivut. Päivitetty 09.02.2017. Luettu 19.11.2017. <https://www.hel.fi/vammaiset/fi/asuminen/>

Helsingin kaupunki. 2017. Vammaisten palvelut. Ryhmäkodit. Helsingin kaupungin www-sivut. Päivitetty 14.03.2017. Luettu 19.11.2017. <https://www.hel.fi/vammaiset/fi/asuminen/kehitysvammaisten-asumispalvelut/ryhmakodit/>

Helsingin sosiaali- ja terveysviraston strategiasuunnitelma vuosille 2014-2016. N.d. Luettu 19.11.2017. https://www.hel.fi/static/sote/julkaisut/Sote_strategiasuunnitelma2014_2016.pdf

Helsingin kaupunki. 2017. Toimialan esittely. 13.11.2017. Helsingin kaupungin www-sivut. Luettu 19.11.2017. <https://www.hel.fi/sote/fi/esittely/>

Helsingin kaupunki. 2017. Toimialat. 05.07.2017. Helsingin kaupungin www-sivut. Luettu 19.11.2017. <https://www.hel.fi/helsinki/fi/kaupunki-ja-hallinto/hallinto/organisaatio/toimialat/>

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2008. Tutki ja kirjoita. 13.-14. osin uudistettu painos. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13., osin uudistettu painos. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Hynynen, R. & Huhta, J. 2011. Valtioneuvoston periaatepäätöksen toteuttaminen kehitysvammaisten asumisesta ja siihen liittyvistä palveluista. Teoksessa Ripatti, P. 2011 (toim.). Kehitysvammaisten asuminen. Uusi reformi 2010-2015. Raportti 10/2011. Helsinki: Unigrafia Oy.

Jyrkämä J. 2006. Vanhukset toimijoina – vanhusten läsnäolo ja osallisuus tutkimuksessa. Teoksessa Topo, P. 2006. Eettiset kysymykset vanhustenhoidon tutkimuksessa. Seminaari 26.1.2006. 14 – 19. Stakes. Helsinki: Valopaino Oy.

Jyrkämä J. 2007. Toimijuus ja toimijatilanteet – Aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 195–218

Jyrkämä, J. 2008. Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehykseksi. Gerontologia 4/2008, 190–203.

Kakko, H. 1994. Elämäntaitoja oppimassa. Raportti ja seurantatutkimus asumisharjoitteluprojektista. Suomen CP-liitto ry:n julkaisuja 3:1994.

Kananen, J. 2012. Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja –sarja. Tampere: Juvenes Print.

Kaski, M., Manninen, A. & Pihko, H. 2012. 5., uudistettu painos. Kehitysvammaisuus. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta. 2011. Yksilöllisen tuen laatukriteerit. N.d. Luettu 19.11.2017. http://www.kvank.fi/wp-content/uploads/Yksilollisen-tuen-laatukriteerit_kesakuu-2011.pdf

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 23.6.1977/519

Lampinen, R. 2007. Omat polut! Vammaisesta lapsesta täysivaltaiseksi aikuiseksi. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Laukkanen, P. 2003. Toimintakyky ja ikääntyminen – käsitteistä ja viitekehyksestä päivittäistoiminnoista selviytymisen arviointiin. Teoksessa Heikkinen, E. & Rantanen, T. (toim.) Gerontologia. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 255–266.

Lyly, A. 2017. Kuuden suurimman kaupungin kehitysvammahuollon ja vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja kustannusten vertailu vuonna 2016. Kuusikkotyöryhmän julkaisusarja 1/2017. Helsinki: Edita Prima Oy.

Marshall, V. 2005. Agency, events and structure at the end of the life course. Advances of life course research 10, 57 – 91.

Mietola, R., Teittinen, A. & Vesala, H. 2013. Kehitysvammaisten ihmisten asumisen tulevaisuus. Kansainvälisiä esimerkkejä ja vertailu Suomeen. Suomen Ympäristö 2013:3.

Niemelä, M. & Brandt, K. (toim.) 2008. Kehitysvammaisten yksilöllinen asuminen. Pitkäaikaisesta laitostasumisesta kohti yksilöllisempiä asumisratkaisuja. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä. 2007:73.

Paltamaa, J. & Perttinen, P. (toim.) 2015. Toimintakyvyn arviointi. ICF teoriasta käytäntöön. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 137. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. <http://www.kela.fi/documents/10180/751941/Tutkimuksia137.pdf>

Raunio, A. 2013. ”Saa olla pitkin ja poikin, mennä sinne ja tänne”. Toimijuus vanhemman muuttovalmennuksen jäsentäjänä. Sosiaalialan koulutusohjelma. Tampereen ammattikorkeakoulu. Ylempi amk-opinnäytetyö.

Ripatti, Päivi.(toim) 2011. Kehitysvammaisten asuminen. Uusi reformi 2010-2015. Raportti 10/2011. Helsinki: Unigrafia Oy.

Rissanen, R. 2003. Työelämälähtöinen opinnäytetyö oppimisen kontekstina. Fenomenografisia näkökulmia tradenomin opinnäytetyöhön. Kasvatustieteiden laitos. Tampereen yliopisto. Väitöskirja.

Seppälä, H. & Sundin M. 2016. TOIMI. Menetelmä psykososiaalisen toimintakyvyn kuvaamiseen. 12. painos. Kehitysvammaliitto. Kouvola: Package Media Oy.

Sievänen, L. & Sievänen, M. 2014. Vaikeasti kehitysvammaisten henkilöiden asuntojen ja asuinympäristöjen suunnitteluopas. Koti kaikille-hanke. Aran rahoitus- ja kehittämiskeskuksen raportteja 1/2014.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2012. Valtioneuvoston periaatepäätös kehitysvammaisten henkilöiden yksilöllisen asumisen ja palvelujen turvaamisesta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:15. Luettu 19.11.2017. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/112513/URN%3aNBN%3afi-fe201504226062.pdf?sequence=1>

Stadin asunnot. 2017. Www-sivut. Hekan asunnot. Usein kysytyt kysymykset. Päivitetty 26.04.2017. Luettu 19.11.2017. <https://www.hel.fi/kv/stadinasunnot-fi/hekan-asunnot/ukk-heka/#8>

Terveystieteiden tutkimuskeskus. 2016. Mitä toimintakyky on? Päivitetty 04.10.2016. Luettu 19.11.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on>

Terveystieteiden tutkimuskeskus. N.d. Toimia-tietokanta. Toimintakyvyn mittaamisen ja arvioinnin kansallinen asiantuntijaverkosto. Luettu 19.11.2017. <http://www.thl.fi/toimia/tietokanta/>

Terveystieteiden tutkimuskeskus. 2015. Toimintakyvyn ulottuvuudet. Päivitetty 13.8.2015. Luettu 22.9.2016. <https://www.thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on/toimintakyvyn-ulottuvuudet>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2017. Vammaispalvelujen käsikirja. Asiakassuunnitelma ja palvelusuunnitelma. Päivitetty 08.05.2017. Luettu 14.10.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/palvelujen-jarjestamisprosessi/palvelusuunnitelma#erityishuolto-ohjelma>.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2017. Vammaispalvelujen käsikirja. Asuminen. Päivitetty 02.11.2017. Luettu 19.11.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elaman-tuki/asuminen>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2015. Vammaispalvelujen käsikirja. Kehitysvammaisten henkilöiden toimintakyvyn arviointi. Päivitetty 29.07.2015. Luettu 19.11.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/palvelujen-jarjestamisprosessi/palvelutarpeen-selvittaminen/kehitysvammaisen-henkilon-toimintakyvyn-arviointi>

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. 2016. Vammaispalvelujen käsikirja. Toimintakyvyn arviointi. Päivitetty 06.06.2016. Luettu 23.9.2016. <https://www.thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/palvelujen-jarjestamisprosessi/palvelutarpeen-selvittaminen/toimintakyvyn-arviointi>

Tuomi, J. & Sarajärvi A. 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 10., uudistettu painos. Vantaa: Hansaprint Oy.

Vammaistyön tulokortti. 2016. Helsingin kaupunki.

Vartiainen, A. 2016. Kuuden suurimman kaupungin kehitysvammahuollon palvelujen ja kustannusten vertailu vuonna 2015. Kuusikko-työryhmän julkaisusarja 2/2016. Helsinki: Edita Prima Oy.

Vernerinet. 2017. Asumisen vaihtoehtoja. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Päivitetty 08.11.2017. Luettu 19.11.2017. <http://verneri.net/yleis/mita-kehitysvammaisuus-on>

Vernerinet. 2017 Mitä kehitysvammaisuus on? Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Päivitetty 14.11.2017. Luettu 19.11.2017. <http://verneri.net/yleis/mita-kehitysvammaisuus-on>

Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. 4. uudistettu painos. Juva: Bookwell Oy.

Virkola, E. 2014. Toimijuutta, refleksiivisyyttä ja neuvotteluja – muistisairaus yksin asuvan naisen arjessa. University of Jyväskylä. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

LIITTEET

Liite 1. Tuen tarpeen ja voimavarojen kartoitus asumiskokeilun alussa

(1/2)

Rudolfin asuntoryhmä
Asumiskokeilu

**TUEN TARPEEN JA VOIMAVAROJEN KARTOITUS ASUMISKOKEILUN
ALUSSA**

NIMI:

PAIKKA:

PÄIVÄMÄÄRÄ:

1. PERUSTIEDOT

TAVOITTEET:

2. ITSESTÄ HUOLEHTIMINEN

TAVOITTEET:

3. RUOKAHUOLTO

TAVOITTEET:

4. KOTITYÖT

2 (2)

TAVOITTEET:

5. TURVALLISUUS

TAVOITTEET:

6. KODIN ULKOPUOLELLA ASIOIMINEN, VAPAA-AIKA JA SOSIAALISET SUHTEET

TAVOITTEET:

Liite 2. Tuen tarpeen ja voimavarojen kartoitus asumiskokeilun alussa, haastattelijan kappale

(1/2)

Rudolfin asuntoryhmä
Asumiskokeilu

Haastattelijan kappale

TUEN TARPEEN JA VOIMAVAROJEN KARTOITUS ASUMISKOKEILUN ALUSSA

Täytä tarpeelliset tiedot haastattelulomakkeeseen alkuhaastattelun/ensitapaamisen yhteydessä. Tämä kappale on suuntaa antava ohjeistus siitä, millaisia asioita on hyvä käsitellä ennen asumiskokeilun alkua.

1. PERUSTIEDOT

- perussairaudet ja niiden hoitaminen
- lääkitys ja kuinka hoidetaan
- työpaikka ja työpaikalle kulkeminen
- mahdolliset kotipäivät töistä

2. ITSESTÄ HUOLEHTIMINEN

- pukeutuminen (säänmukainen vaatetus, vaatteiden siisteyden huomioiminen, yksityiskohdat kuten napit tms)
- hygienia (tarvitseeko asiakas apua tai muistutusta esimerkiksi suihkuun menemisessä, hampaiden hoidossa, parran ajamisessa, kynsien leikkaamisessa, ihon rasvauksessa, hiusten hoidossa tai laittamisessa, kuukautisista huolehtimisesta)
- terveydentilasta huolehtiminen, mm. lääkkeiden ottaminen (ottaako itse, muistutetaanko, antaako ohjaaja)
- terveydentilan tunnistaminen ja tarvittaessa avun pyytäminen
- riittävä lepo, kykeneekö asiakas huolehtimaan riittävän unen ja levon saamisesta vai tarvitseeko siihen apua ja tukea
- herääminen esim. työaamuina

(2/2)

3. RUOKAHUOLTO

- miten ruokailut toteutetaan (osaako laittaa itse, lämmittää valmisruokaa mikrossa, syökö ravintolassa, osaako laittaa välipalaa, keittää kahvia jne)
- keittiölaitteiden turvallinen käyttäminen (mikro, liesi, kahvinkeitin jne)
- pakkausselosteiden ymmärtäminen
- ruoka-aineiden tuoreuden tunnistaminen ja ruoka-aineiden oikea säilytys (esim. käyttöpäivä, parasta ennen)

4. KOTITYÖT

- pyykkihuolto (pyykkikoneen käyttäminen, kuivaus, vaatteiden viikkauks kaappiin)
- siivous (roskat, sängyn petaaminen, lakanoiden vaihtaminen, astioiden peseminen, imurointi, lattioiden peseminen, wc:n siisteydestä huolehtiminen)

5. TURVALLISUUS

- ajanhallinta ja kellon tuntemus
- puhelimen käyttäminen
- tabletin käyttäminen
- avun pyytäminen tarvittaessa
- yöaikaan avun pyytäminen

6. KODIN ULKOPUOLELLA ASIOIMINEN, VAPAA-AIKA JA SOSIAALISET SUHTEET

- liikkuminen kodin ulkopuolella (matkojen kulkeminen, kulkeeko yksin, tarvitseeko ohjausta vieraisissa paikoissa liikkumiseen)
- rahan käyttö (nostaako itse pankkiautomaatilta tai pankista, kuinka usein tulee käyttörahaa tilille, osaako käyttää itse rahaa, onko virallinen edunvalvoja)
- ostosten tekeminen (tarvitseeko apua ruokalistan suunnittelussa, löytääkö tarvittavat tuotteet kaupasta, ostoslistan tekeminen)
- virallisten asioiden hoitaminen
- harrastukset ja muu vapaa-ajan vietto
- sosiaaliset suhteet (miten aikoo pitää yhteyttä ystäviin / perheeseen / kavereihin), tarvitseeko tukea suhteiden ylläpitoon

Liite 3. Haastattelut.

1. KOKEMUKSET ASTAN KÄYTÖSTÄ

- miltä ASTAn käyttäminen tuntui alkuhaastattelua tehdessä?
- mitä hyvää/huonoa/tärkeitä kysymyksiä/turhaa
- olivatko valitsemamme lisäkysymykset tarpeellisia (3kpl)?
- mitä ASTAsta säilyttäisit Rudolfin asumiskokeilun alkuhaastattelussa?
- mitä lisäkysymyksiä jouduit tekemään?

2. ALKUHAASTATTELULOMAKE

- mitä alkuhaastattelussa pitää ehdottomasti olla?
- millainen on hyvä alkuhaastattelulomake?
- miten määrittelisit alkuhaastattelulomakkeen sisällön? (onko se kuvaus toimintakyvystä, kuvaus alkutilanteesta, kuvaus ennakkotiedoista, kuvaus asiakkaan voimavaroista asumiskokeilun alussa tmv)

Liite 4. Kyselyn saatekirje ja kysymykset

Hei!

30.10.2017

Opiskelen Tampereen ammattikorkeakoulussa sosiaalialan ylempään ammattikorkeakoulututkintoon (Sosionomi YAMK) valmistavassa koulutuksessa. Osana tutkintoon kuuluvaa opinnäytetyötäni olen tehnyt kesällä 2016 Rudolfin asuntoryhmän asumiskokeilussa käytettävän alkuhaastattelulomakkeen (liitteenä). Opinnäytetyössäni on tarkoitus myös arvioida lomakkeen soveltuvuutta käyttöönnne, joten olisin iloinen, jos ehtisit vastata alla oleviin, lomaketta koskeviin kysymyksiin. Vastaaminen on vapaaehtoista, mutta vastauksesi auttavat lomakkeen arviointia ja kehittämistä. Vastaajien henkilöllisyys ei tule esiin opinnäytetyössä. Voit kirjoittaa vastauksesi tähän Word-tiedostoon tai sähköpostin viestikenttään. Vastausaikaa on **10.11.2017** saakka. Kiitos jo etukäteen vastauksistasi!

Mikäli sinulla on kysymyksiin tai vastaamiseen liittyen jotakin kysyttävää, vastaan mielelläni. Yhteystietoni ovat alla.

Ystävällisin terveisin,

Sanna Valli
opiskelija
TAMK, sosionomi (ylempi amk)
sanna.valli@soc.tamk.fi
040...

KYSYMYKSET:

Pohdi ja vastaa oman työsi kannalta:

1. Mitkä asiat ovat toimivia alkuhaastattelulomakkeessa?
2. Mitkä asiat alkuhaastattelulomakkeessa eivät tunnu toimivilta tai tarpeellisilta?
3. Miten muuttaisit alkuhaastattelulomaketta parantaaksesi tiedonsaantiasi?
4. Millaista tietoa asumiskokeilun aikana pitäisi saada asiakkaasta, jotta siitä olisi hyötyä asiakkaan tulevaisuuden asumisjärjestelyjä/asumismuotoa pohdittaessa?

Liite 5.

1(2)

HAASTATTELIJAN KAPPALE
TÄRKEÄT PUHELINNUMEROT (esim. omaiset, ryhmäkoti, asiakkaan oma numero, sosiaalityöntekijä jne.)
PERUSTIEDOT <ul style="list-style-type: none"> - perussairauden ja niiden hoitaminen - lääkitys ja sen hoitaminen - työpaikka/opiskelupaikka - mahdolliset vapaapäivät töistä
ITSESTÄ HUOLEHTIMINEN <ul style="list-style-type: none"> - pukeutuminen (säänmukainen vaatetus, vaatteiden siisteyden huomioiminen, yksityiskohdat kuten napit tmv.) - hygienia (tarvitseeko asiakas apua tai muistutusta esim. suihkuun menemisessä, hampaiden hoidossa, parran ajamisessa, ihon rasvauksessa, hiusten hoidossa tai laittamisessa, kuukautisista huolehtimisesta) - terveydentilasta huolehtiminen, mm. lääkkeiden ottaminen (ottaako itse, muistutetaanko, antaako ohjaaja) - terveydentilan tunnistaminen ja tarvittaessa avun pyytäminen - riittävä lepo, kykeneekö asiakas huolehtimaan riittävän unen ja levon saamisesta vai tarvitseeko siihen apua ja tukea) - herääminen esim. työamuina
RUOKAHUOLTO <ul style="list-style-type: none"> - miten ruokailut toteutetaan (osaako laittaa itse, lämmittää valmisruokaa mikrossa, syökö ravintolassa, osaako laittaa välipalaa, keittää kahvia jne.) - keittiölaitteiden turvallinen käyttäminen (mikro, liesi, kahvinkeitin jne) - ruokaostosten tekeminen (tarvitseeko apua ruokalistan suunnittelussa, löytääkö tarvittavat tuotteet kaupasta, ostoslistan tekeminen) - osaako noudattaa terveellistä ruokavaliota vai tarvitseeko siinä ohjaajan apua - muut ruokailuun liittyvät haasteet (esim. yksipuolinen ruokavalio, syökö paljon pikaruokaa, millaista tukea kaipaisi ohjaajalta ruokavalioon liittyen, painonhallinta jne)

2(2)

KOTITYÖT

- **pyykinhuolto (pesukoneen käyttäminen, kuivaus, vaatteiden viikkaus kaappiin)**
- **siivous (roskat, sängyn petaaminen, lakanoiden vaihtaminen, astioiden peseminen, imurointi, lattioiden peseminen, wc:n siisteydestä huolehtiminen)**

TURVALLISUUS

- **ajanhallinta ja kellon tuntemus**
- **puhelimien käyttäminen**
- **tabletin käyttäminen**
- **avun pyytäminen tarvittaessa**
- **yöaikaan avun pyytäminen**
- **onko pelkoja esim. yöaikaan**

KODIN ULKOPUOLELLA ASIOIMINEN, VAPAA-AIKA, SOSIAALISET SUHTEET

- **liikkuminen kodin ulkopuolella (matkojen kulkeminen, kulkeeko yksin, tarvitseeko ohjausta vieraissa paikoissa kulkemiseen)**
- **rahan käyttö (nostaako itse automaatista tai pankista, kuinka usein tulee rahaa tilille, osaako käyttää itse rahaa, onko virallinen edunvalvoja, miten raha-asiat hoidetaan asumiskokeilun aikana)**
- **virallisten asioiden hoitaminen**
- **harrastukset ja muu vapaa-ajan viettäminen**
- **sosiaaliset suhteet (miten aikoo pitää yhteyttä ystäviin /perheeseen asumiskokeilun aikana, tarvitseeko tukea suhteiden ylläpitämiseen)**
- **viihtyykö yksin esim. omassa huoneessa (voi myös kysyä, mitä teet yksinollessasi tmv.)**
- **osaako järjestä itselleen tekemistä, kun ei halua olla yksin vai tarvitseeko siihen ohjaajan tuen**